

JAD

Mihalik, Sándor

In: Tanulmányok Budapest múltjából,
Budapest 7. 1939

Pest-budai ónműves emlékek.

Az ötvösművekkel rokon formáik és az ezüstholmikhöz való színbeli hasonlóságuk az ónedényeket már a középkori budai háztartásokban is kedvelté tették. Egy erdélyi lelet és a bácsbodrogmegyei vajszkai kincsösszegyűjtésekor a budai ónművesség négy tárgyi emléke is előkerült, és így Buda középkori ónedényeiről nemcsak a régi leltárak és okleveles adatok tanuskodnak, hanem most már közvetlenül maguk az emlékanyagok is.

Erdélyben még 1904-ben tíz más kannával és kilenc tányérral együtt lelték azt a hengeres testű, recés gyűrűkkel és testén elől lángugaras koszorúban vésett IHS-sel díszített fedeles kupát, melyen három ónjegy közül a hármastoronnyal díszített bélyeg, valamint a reávésett 1541-es évszám kétségtelenül igazolja, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum ezen 33,5 centiméter magas kupával egy olyan műhöz jutott, mely egy jó-képességű budai ónműves mester műhelyében, Budának török kézre való kerülése évében készült.

33. Budai középkori ónbélyegek a Vajszkán talált három óntányérról és az Erdélyben lelt, 1541-ben készült fedeles kupáról.

1917-ben Vajszkán a budai gótikus ónművességnek további három emlékére bukkantak. Ez alkalommal ismét nagyobb számú ónedény került elő a földből. Harmadolás révén (Varjú Elemér udvari tanácsos útján) az értékesebb részt képező az a három tányér, melynek bélyegei a budai címert tüntetik fel, ugyancsak a Magyar Nemzeti Múzeumé lett, míg a többnyire bécsi készítésű többi holmi a zombori Bácsbodrogvármegyei Múzeumnak jutott.

A budai középkori ónművesség idáig felismert négy emléke nemes egyszerűséggel a komplikáltabb szerkezet nélküli tiszta formahatásra van felépítve. A budai gótikus ónművességnek, a középkori ötvösség pompázatos szerepével ellentétben, a háztartási edények körére szorítókozó szerepéről tanuskodnak.

Az európai ónművesség is e korban még hasonló szerény keretekre szorítkozik s csak a XVI. század előrehaladó évtizedeivel kezd mindjobban testesedni. A budai és a pesti ónművesek a XVI. és XVII. századi francia és német ónművészethez hasonló szerepet nem tudtak játszani, mert az Erdélyben talált budai kupán feltüntetett évben — 1541-ben — Buda tornyaira lófarkos zászlók kerülnek, s a pestbudai ónművességet a török uralom másfélszázadra kikapcsolja az európai és a magyar ónművesség történeti fejlődéséből.

I.

A törökök elűzése után az ónművesség újra meghonosodott Pesten és Budán, mégpedig hamarosan és az első mesterségek között. Az ónművek a romjaiból újjáépülő két város lakosainak legelső háztartási szerelvényei között kapnak helyet. Az ötvösműveket megfizetni nem bíró szerényebbigényű lakosok az ezüsthöz hasonló színük miatt »szegények ezüstjé»-nek nevezték az ónműveket.

A visszafoglalás után pár évvel, midőn a háborús zajok már lecsitultak, s az ónnak hadicélokra való igénybevétele sem volt már annyira szükséges, Schwartz Márton és a bécsi Röder Miklós ónművesek tűnnek fel a két testvérvárosban. Az előbbi 1696 táján Budán kap polgárjogot, míg Röder Pesten telepszik le s kezdi árusítani készítményeit. Ezek sorából az 1698-ban, tehát még a XVII. században készített egyik tányérja a mai napig is reánk maradt a gyömrői református egyházban mint az újjáéledő két város új életszakának legelső ónműves emléke.

Schwartz Márton budai és Röder Miklós pesti letelepedésével a pest-budai ónművesség kerek másfélszázadra terjedő, utolsó szakasza indul meg. Röder és Schwartz munkásságához csatlakozik még a Pestre telepedett Röder Kristóf, a Braunschweighból bevándorolt s 1716-ban Budán letelepedett Schreckh Sámuel János, a brünni szíletésű s 1717-ben ugyancsak Budára került Streckh Károly, az ugyanakkor pesti polgárjogot nyert Ederth Tamás s a Komáromban született Miholtzky Ferenc József munkássága, aki 1720-ban budai polgárrá lesz.

Ezek a Bécsben, Braunschweigban, Brünnben és Komáromban született mesterek voltak a pestbudai ónművesség újjá indítói s ők látták el az újjáépülő háztartásokat is. A korai készítményekből csupán Röder

Miklós két tányérja maradt reánk; a budai készítmények teljes egészükben megsemmisültek abban a tűzvészben, mely 1723-ban a Bécsi-kapu közelében tört ki. Az egyházi körmeneten résztvevő hívek vigyázatlansága folytán löporoshordó lobbant lángra s okozta azt a tüzet, mely végigterjedt és pusztított a várban.

A tűzvészben a budai önműves emlékek is elpusztultak, s a helyi önműveseknek sürgős munkákkal kellett pótolni és felszerelni a nélkülözhető háztartásokat. Budán ekkor két önműves dolgozott. Csakhamar megütközéssel kellett látniok, hogy a konjunktúrális helyzetet kihasználó olasz önművesek bukkantak fel Budán és elkaparintják előlük a megélhetést és kenyeret jelentő munkaalkalmakat. Sürgős panasszal fordultak tehát mind a budai városi tanácshoz, mind pedig a Szent György-napi tisztújításokra érkezett azon királyi bizottsághoz is, amelyik évente szállt ki és kamarai pénzügyekkel is foglalkozott, és sürgős segítséget kértek aziránt, hogy azokat az olasz önöntőket, akik házról-házra járnak, tiltsák el a munkától, mert sem a városnak nem fizetnek, sem a kincstári közadók terhében nem részesednek és a pénzt innen csak elviszik. Kéri tehát, hogy az olaszok helyett őket, mint helyi mestereket támogassák. 1723 június 9-én a budai városi tanács ülésén két alkalommal is szóba került a kérésük, amelyet azonban a tanács elutasított. Indokolásul felhozta, hogy a tűzvészben az önműves emlékek teljesen elpusztultak, s így a kereslet most oly nagy, hogy a két helyi mester nem tudná ellátni. A budai önművesek amúgysem akarnak a házakban dolgozni. Ezen indokok alapján az olaszoknak egy bizonyos ideig tehát a munkát még megengedik. Kötelezik azonban az itt dolgozó idegen önöntőket arra, hogy havonként négy forintot a városi kamarai hivatalba fizessenek be.

A következő nap (június 10-én) a budai tanács ismét a budai önöntők kérésével foglalkozik és mérlegeli a helyi önművesek újabb javaslatát. Az idegen önöntők minden font után hat krajcárt, azonkívül élelmet és szent követelnek. Ezzel szemben a helyi mesterek csak öt krajcárt kérnek a síma tálért és tányérért és tíz krajcárt a mély tál és gyertyatartó után, élelmezés és szén nélkül, csak azért, hogy a polgárokon való segítség jó szándékát megmutassák. A városi tanács méltányolta is ezt az előterjesztést és azt határozta, hogy ha a helyi mesterek tényleg be is tartják ezen ajánlatukat és eszerint dolgoznak, valamint, ha jó munkát végeznek — amelyet meg fognak vizsgálni — és ha a vásárló közönség részéről is nagy lesz a kereslet, abban az esetben nem fogják a zavarókat (»Störereket) polgári védelemben részesíteni.

A városi tanács támogatásával és az olcsóbb árajánlattal a fenyegető versenyt ilykép sikerrel legyőzvé, most már zavartalanul fejlődött tovább a pestbudai önművesség. A reánk maradt csekélyszámú emléktárgy tanúsága szerint ez a nyugati szomszéd államok hatása alatt formálódott s főleg a csehek és a szudétánémetek által befolyásolt karaktert mutat. Kezdetben többnyire bevándorolt mesterek úzták, később azonban a már Magyarországon született önöntők, de majdnem teljes egészében a Közép-európában kialakult cseh és német előképek után. 1743-ban bukkan elő az első pesti születésű mester, Weinberger Péter és 1763-ban Budán is végre a helyi születésű Streck Péter lett mesterré.

A pestbudai önművesség reánkmaradt darabjai azt mutatják, hogy a két testvérváros visszafoglalása utáni időben az önművesség már túl van azon a korszakon, amelyet önművészet címmel lehet beilleszteni a magyar iparművészet történetébe. Ekkor az önművességet már majdnem teljes egészében csak művészségnek tekintették: tisztán anyagnak, a megélhetés, illetőleg kenyérkereset kérdésének. A magyar önművészségnek Pestbudához fűződő e kori fejezete csupa gond és aggodalom a magyar önművesség akkori elesettsége és megtámadottsága miatt is. Az a temérdek idegen hatás, mely a pesti és budai önművességet érte, természetesen nem mult el nyomtalanul. Sokszor úgy tűnik azonban, hogy a pestbudaiak mindent átszűrtek, ami idegen volt és a helyi önművesség is csak olyat vett fel és tett magáévá, amiről ösztönösen előre érezte, hogy magához tudja hasonítani. A pestbudai önművészségnek idáig csak ötven emlékét sikerült felkutatnunk, és így további szorgalmas anyaggyűjtés szükséges ahhoz, hogy az megfelelő számú alkotással igazolja egykori fejlettségét és feltételezett számottevő szerepét. Az emlékek eddigi csekély száma teszi azt, hogy ma, az időnek bizonyos távlatából a pestbudai önművesség idegenből származó rétegeződését is, az önkupák formáját és díszítését sokszor magyarnak érezzük.

II.

A pestbudai önöntő mesterek sorából munkásságával és szereplésével Fauser Mátyás tűnik ki különösebben. Ő már Buda szülőttje s egyúttal alapítója egy olyan dinasztának, mely a budai önművészségnek a XIX. század hatvanas éveig terjedő életében mindig adott egy-egy tevékeny és jeles mestert. A budai Fauserok folyamatos és állandó működése ilykép törzset alkot a budai önművesség történetében.

Fauser Mátyás 1774 elején folyamodik mesterjogért a budai tanácshoz. A négy évvel előbb letelepedett és bécsi születésű Loibl István, valamint Wittinger Lukácsné, aki férje halála után ura műhelyét tovább vitte és abból élt, kenyerüket féltik tőle s ezért elutasítását kéri. Ismételtlen hivatkoznak arra, hogy megélni többen nem tudnak. Szorgalmazzák, hogy emiatt Fauser a felvétel és bekebelezés követelt szándékától mozdítsák el. A városi tanács Loibl és Wittingerné számadásait, kérvényeit és indokait tüzetesen megvizsgálva, 1774 március 7-én megállapította, hogy a közokiratokban világosan áll, hogy Buda városában két önöntő mesternél több egyazon időben nem volt, közülük pedig az egyik vagyoni lehetőségeiben mindig elszegényedett s a közös terhek viselésére ilykép képtelenné vált. Fauser kérelmével e miatt elutasítják: az önöntők számának a növelését a közérdek nem kívánja, de főleg azért is, mert Fauser Mátyás a letelepedés eltiltását kérelmező Loibl személyes jelenlétében kijelentette, hogy ő a bécsi próbával ellátott öntő bécsi áron szándékolja eladni, lemondva a műhelyről, tisztán azért, hogy a legalacsonyabb áron értékesíthesse.

Fauser Mátyás lába alól saját szülővárosának a tanácsa húzta ki tehát a talajt egy özvegy mesterasszony és egy Bécsből bevándorolt mester kedvéért. Fauser sorsa bizonytalanná vált s még négy keserves éven át kellett küzdenie és harcolnia, míg végre Budán polgárjogot kaphatott.

1789-ben Nagyszébenben is feltűnik egy Fauser Mátyás és mesterjogot nyer.¹⁾ Valószínű, hogy ez a budai önöntővel azonos, s nagyszébeni szereplése azzal magyarázható, hogy az önművesek csekély száma miatt akkor még sem Pesten, sem pedig Budán céhet nem alkottak. Így arra kötelezhatték őket, hogy más városok céheibe kebeleztesék be magukat. Ez alapon feltehető, hogy a budai születésű Fauser Mátyás azonos azzal a hasonlónevű mesterrel, aki 1789-ben a nagyszébeni önöntők mesterjogát nyeri el.

III.

A XIX. század elejétől kezdve a pestbudai önöntők a pozsonyi önműves céhekbe kebelezették be magukat. 1804-ből találjuk erre vonatkozólag az első adatokat; midőn is Fauser Mátyás özvegye április 29-én megjelenik az önöntőcéh előtt, hogy fiát Budán mesterré tehesse. Mint-hogy Fauserné kötelezte magát arra, hogy urának szerszámaival, felszerelését és műhelyberendezését a fiának átadja, a Friedrich János és Róth József önöntőmesterek elnöklétével tartott pozsonyi önműves céhgyűlés Fauser Jánost budai céhtársnak elismerte. Ettől kezdve Stadler József (1804) pesti, Kirnást József (1806) budai, Floth Ferenc (1808) budai, Wilcke Gottlieb (1814) hasonlókép budai, Scheller Vilmos (1816) pesti és Brotzky János (1826) pesti önöntők a pesti és budai letelepedési engedély megszerzése után a pozsonyi önöntőcéhbe is felvették magukat.

A XIX. század huszas éveinek vége felé a pestbudai önöntők lassankint annyira elszaporodtak, hogy a pozsonyi önműves céhtől szabadulni igyekeztek és önálló életet próbáltak kezdeni. 1827-ben a pesti születésű Stadler Lipótot már ezen szorgalmazások értelmében ismerték el a pesti és budai önöntők remek készítése nélkül mesternek. 1832 augusztus 11-én Korher János városi tanácsost már céhbiztosnak nevezik a hivatalos iratok. 1833 szeptember 11-én a három budai mester (Fauser János, Floth Ferenc, Wilcke Gottlieb) és a hat pesti önöntő (Brotzky János, Stadler Lipót, Fauser János, Eichl József, Floth Ferenc és Raichardt István) mint az alakulóban levő pestbudai együttes önöntőcéh tagjai ültek össze s határozatban kimondták, hogy ezentúl havonta egy forintot fizetnek céhköltésekre s minden ezután jövő mestert is erre köteleznek. 1833 október 18-án már Pistory Jakab tanácsosa kommisszáriusuk, s reményük 1833 december 19-én végre valósággá vált, amennyiben I. Ferenc e napon írta alá Bécsben a pestbudai önöntő együttes céh privilegialis levelét.²⁾

A kiváltság birtokában az önművescéh gyors iramban kezdte meg a szükséges kellékek beszerzését. A budai Fauser János és Wilcke Gottlieb, valamint a pesti Stadler Lipót és Fauser János mesterek 1834 február 3-án háromszáz forintot adnak Rigler József budai kereskedőnek az önöntőcéh királyi szabadalomlevelének beszerzéséért. Május havában a céhládájukat is felavatták s a fedelének belső lapján levő négyes zárószervezet lemezére büszkén és nemes reménységekkel vésték rá Fauser János, Floth Ferenc, Wilcke Gottlieb budai, valamint Brotzky János, Stadler Lipót, Fauser János, Euchel József és Floth Ferenc pesti mesterek nevét. A 41 cm magas és 65×50 cm méretű, téglány alakú egyszerű tölgyfaláda

ma Budapest Székesfőváros Történeti Múzeumában van elhelyezve. Két oldalt kengyeles fülekkel van ellátva. Belsejében két üres bádóg tok van. Ezekben őrizték egykoron a privilegialis levelet.

1834 augusztus 3-án Fauser Jánosnál, mint a legidősebb budai mesternél céhülést tartottak s elhatározták, hogy a pesti önöntők azon panaszkodására, mellyel a mesterjogaik és a kereseti águk csorbitását igyekeznek elkerülni, a következő két évben üléseiket Pesten fogják tartani. Ezzel is sikeresebben remélték a kezdet nehézségeit áthidalni. Együttal szabad akarattal főcéhmesternek a Pesten lakó ifjabb Fauser Jánost választották meg s az 1834 augusztus 3-tól 1836 augusztus 3-ig terjedő időre őt Pesten főcéhmesternek elismerték. Alcéhmesternek viszonzásképpen budait jelölték s Wilcke Gottlieb megválasztásával ezt a tisztséget két évre be is töltötték. Együttal megállapodtak abban is, hogy az első fertályülésüket 1834 augusztus 7-én Fauser János főcéhmesternél fogják megtartani.

A kijelölt időben Schweitzer János budai és Korher János pesti tanácsosok mint biztosok jelenlétében ünnepélyes keretek között tartották meg immár teljes jogú és hivatalosan is elsőnek számított céhülésüket a pestbudai együttes önöntőcéh tagjai. Fauser János, Floth Ferenc, Wilcke Gottlieb budai és Brotzky János pesti mesterek — akik ezideig a pozsonyi önöntőcéh tagjai voltak — kimondták a pozsonyi céhtől való elszakadásukat és teljesen független, önálló céhet képeztek. Az 1833 december 19-én Bécsben nyert és őfelsége által sajátkezűleg aláírt privilegiumok alapján kimondták, hogy ezentúl Budán és Pesten a mesterjogért jövő új tag remeket készítsen, s az ilyen mestereket azután a tanáccsal egyetértve a céhtársak sorába vegyék be. Együttal újból kijelentették, hogy Fauser Jánost tekintik főcéhmesterüknek.

IV

A pestbudai együttes önöntőcéh alakulása tehát az önművesség történetének késői szakában, az utolsó évtizedekben, majdnem kapuzárás előtt történt. Az önművesség ebben az időben már óriási területeket vesztett, s működési köre a porcellán, a keménycserép- és az üvegáruk rohamos előretörése és keresettsége miatt igen szűk területre szorult.

A végső küzdelmekben lassan kimúló iparágrol és a pestbudai önművesség utolsó korszakáról szomorú és egyes vonatkozásaiban érdekes képet kapunk abból a hosszadalmas harcából, mely a Fauser János által képviselt pestbudai önművesek és az önöntőmesterségbe belekontárkodó Vogel János Jakab szappanosmester között dúlt és amely mintegy másfél évtizedig keserítette a pestbudai önművesek életét és veszélyeztette kereseti lehetőségeiket.

Az 1830-ban vándorkönyvet nyert és a Zürich melletti Tiguro-ból származó Vogel János Jakab szappanosmester gyertyaöntéshez alkalmas önműveket készített Buda és Pest városában, majd Magyarország néhány más helyén is. Mindenki meglegedésére és gyümölcsözően. 1832-ben Pestre visszatérve, június 6-án a pestbudai önöntők állást foglaltak ellene. Az úgy Korher János szenátorhoz került, mint az önöntők biztosához.

Ö erre 1832 július 13-i kelettel beadvánnyal fordul a pesti városi tanácshoz és részletes helyzetjelentéssel egyúttal útbaigazítást és döntést kér az ügy érdemleges és pártatlan elintézésére. Előadja, hogy Vogel mint szappanos és önformaöntő több idegen és örökös tartományban vándorolt és mesterségét mindenütt akadálytalanul gyakorolhatta. Mind az idegen, mind pedig a pesti szappanosok bizonyosságai szerint az önformák öntésével teljes bizalmat nyert el, és különben is a pesti szappanosok bizonyítványt adtak arról, hogy az első önformák már harminc esztendővel ezelőtt e helyen, vagyis Pest városában szerepeltek, s egy szappanos által feltalálva, gyakoroltatott is ez a mesterség. A kebelbeli öntők azonban Vogel ellen fordultak s arra hivatkoztak, hogy a kérelmező Vogel szappanos, így tehát ennél a tanult mesterségénél maradjon s ezt folytassa.

A pesti városi tanács hamarosan foglalkozik is Vogelék ügyével és igazságosan úgy dönt, hogy a gyertyaöntésre szolgáló önformák készítését az önművesek mesterségéhez sorolja. Minthogy ezek közül több ilyen mester él Pest városában, Vogel pedig szappanos, kérését tehát elutasítják.

Vogel János azonban a maga, Schlechta Ignác és Kurtz Károly pedig a szappanosok részéről nem hagyta annyiba a dolgot. A helytartótanácsához fordultak azzal a kéréssel, hogy Vogel a nevezett formák gyakorlatában hagyassék meg. A felfolyamodás kedvező eredménnyel is végződött, amennyiben a helytartótanács kimondta, hogy a mesteremberek a mesterségükhöz szükséges szerszámokat és az azokhoz kívánt felszerelést maguknak otthon előállíthatják. Amennyiben tehát Vogel az önformák készítésének gyakorlatában volt, neki is szabad lesz továbbra is a kívánt önformákat önteni, anélkül azonban, hogy az évi vásárok alkalmával azoknak nyilvános árusítása megengedtetnék.

A kedvező döntés birtokában Vogel nem törődött többé az öntők tiltakozásaival és vigan gyártotta tovább a gyertyatartó önformákat. A pesti és a budai önművesek ekkor még nem álltak királyi aláírással megerősített céhszervezetben és így alkalmi tanácskozásokon állapodtak meg a mesterségük védelmét célzó intézkedések megtételében. Fauser Jánost kérték fel, hogy a pestbudai öntőkre káros helytartótanácsi és városi tanácsi döntések és határozatok visszavonását felségfolyamodvánnyal igyekezzék elérni. Rövid idő múlva, 1833 január 6-án Fauser be is adja I. Ferenczhez címzett részletes és hosszas írását, melyben Vogel Jánosnak az öntő munkákba való belekontárkodása ellen tiltakozik. Keserűen utal arra, hogy az öntányérok és az öntő mesterségére tartozó egyéb cikkek már amúgyis majdnem használaton kívül vannak, és a pestbudai önművesek mestersége annyira vissza van már szorítva, hogy a Vogel által gyártott önformák eladása az öntő foglalkozásnak úgyszólván fő- és egyetlen ágát teszi. A pesti és a budai szappanosok által kiadott okmányok mind azt igazolják, hogy a szóbanforgó önformákat mindig az ő legnagyobb elismerésükre készítették a pestbudai önművesek. Semmi szükség sem forog fenn tehát, hogy azok az önformák, melyek a pestbudai öntők foglalkozásának cikkét teszik, egy szappanos által készíttessenek. Már csak azért sem, mert ha ennek a gyártása most egy szappanosnak megengedtetnék, később egy más tárgynak a készítése hasonló elv alapján másnak engedtetnék meg, úgyhogy a pestbudai öntőmesterség részben

a szappanosok, részben pedig más ellenség által teljesen elraboltatnék, ami azt eredményezné, hogy a pestbudai öntő mesterségnek ezeknél fogva teljesen el kellene tűnnie.

A pestbudai öntőknek Fauser János által tolmácsolt panaszaira és kérelmeire a helytartótanács kedvező határozatot hozott. 1833 június 7-én a városi tanács tárgyalja és tudomásul veszi a helytartótanács azon döntését és rendeletét, hogy az 1832 november 6-án Vogelnek adott kedvezmények a pestbudai öntő-testület kára nélkül tovább nem halmozhatók, és erről Vogelnek oktassák ki és kontárkodásától tilták is el.

A helytartótanács rendeletének és parancsának végrehajtása azonban ismeretlen okok miatt késett, és így Vogel már nemcsak a mestersége számára készítette a kifogásolt formákat, hanem üzérkedésből is és azokat nyilvánosan árusította is.

Ezért 1833 június 6-án Fauser János újabb felségfolyamodványban jelenti, hogy Vogel, a pestbudai öntők veszteségére és teljes mesterségbeli kárszenvedésükre és pusztulásukra adott kedvezményekkel, továbbra is önti a formákat. Kéri, hogy Vogelét végérvényesen tiltsák el az öntőmunkálatok végzésétől. Egyúttal panaszt emel azért is, hogy a pesti városi tanács a kérelmükre még semmi megoldást nem adott.

Az öntőknek Fauser által tolmácsolt kérésére csakhamar megjöhett a végső döntés. Hamarosan ugyanis közmegelegedéssel lecsendesedtek azok a hullámok, melyeket Vogelnek az önművességbe való belekontárkodása vert fel.

A tűz azonban nem aludt ki végleg. A hamu alatt izzó parázs maradt, mely tizenkét év múlva újra lángot vetett, s így ismét harc tört ki Vogel és a pestbudai öntőcéhek között. 1845-ben Vogel ugyanis újból felyamodott és előadta, hogy ő, aki a városban lakik és évről-évre adózik, több helybeli szappanos teljes megelegedésére — az általuk kiadott bizonyítványok szerint is — gyertyamintákat készít. Geist Gáspár, aki a stearin-gyár igazgatója, csak az általa felhasznált és készíteni szokott mintákat használja, úgyhogy ezáltal fényesen igazolódik azoknak a stearin gyertyák öntésére való alkalmassága és használhatósága. Maszlagy Antal táblai jegyző által kiadott bizonyítvány is igazolja, hogy ilyen minták sem a pesti, sem a budai öntőknél nem találhatók. Készítményeinek tehát egy nyilvános és nyitott boltban való árusítására engedélyt kért.

Az ügy ismét a helytartótanács elé került, s 1845 Böjtmás hava (március) 4-én már határozatban kimondták és utasították is a pesti városi tanácsot, hogy a stearin gyertyamintáknak nyitott boltban való árusítását Vogel Jánosnak ne engedjék meg, mert a helytartótanács a városi tanács véleményét helyesli.

Előzőleg, január 19-én Kanicsér János helyettes tanácsnok jelenti a városi tanácsnak, hogy az öngyertyaminták készítése az önművesek céhe szerint az öntő mesterséghez soroztatott. Azok készítésével Vogel Jánosnak mint szappanosnak foglalkoznia nem szabad. A céhek számára kibocsátott Ismervények szerint is bármely mesternek más mesterségében kontárkodni tilos. Vogel törvénytelen kérelme egyébként sem érvényes. Nemcsak azért, mert részint hazug állításokon alapul, hanem már a miatt is, mivel az az öntőcéhre felette káros. Nem igaz az sem, hogy öntött ön-

gyertyamintákat a pestbudai együttes önöntőcéh tagjainál beszerezni nem lehet. Ez koholmány, mert a céh által felterjesztett bizonyítványokból kitűnik, hogy ilyenfajta gyertyamintákat nemcsak a kebelbeli, hanem a vidéki szappanos mesterek is szoktak készíttetni a pestbudai önműveseknél. Geist Gáspár és Maszlaghy (Maszlagy) bizonyítványait a céh érvénytelennek mondja, mert ők sohasem keresték fel mintákért a helyi önöntőket.

Vogel ilyen minták feltalálásáról való előadása az igazságtól eltávozott hazugság, mert a helytartótanács 28828. számú, 1832 november 6-án adott Ismervénye szerint az ilyenféle minták készítése csak úgy engedtetett meg, hogy azokat csupán csak olyan mesterek számára készítheti Vogel, kiknek műhelyében dolgozik. Nyilvánvaló tehát, hogy tetemes károkat okoz a céhnek.

Ezért Kanicser János helyettes tanácsnok Vogel János készítményeit és dolgozó helyét, az önöntők műhelye közül pedig Eichel Józsefét személyesen megtekintette. A gyertyaöntőmintákat a hozzájuk szükséges szerszámokkal együtt megnézte és azt tapasztalta, hogy közöttük semmi különbség sincs. Alaptalan tehát Vogelnek az az állítása, hogy a gyertyaöntőminták az ő találmánya, és hogy ezeket rajta kívül senki el nem készítheti.

Vogel szappanos mostani foglalkozása a céhbéli önöntők mesterségébe vág. Az önművesek e nélkül is gyéren foglalatzkodhatnak. Vogel működése ezért nemcsak hogy tetemesen káros, hanem családjaikkal együtt végső romlásnak is teszi ki őket.

A városi tanács ezek alapján eltiltja Vogel az önminták készítésétől. Nem is hallunk többet róla, s valószínű, hogy véglegesen és teljes sikerrel szabadulhattak meg tőle. A céh békéje és nyugalma helyreállt, s ezzel ismét folytatható a csendes élet és a zavartalan munka.

V.

Az ipari termelés új készítményei és a rohamosan fejlődő kézművesség új technikákkal és új anyagokból készített holmijai nagy iramban szorították ki az önműveket a háztartásokból és a piacokról. Az önművesség felett már az elmúlás árnyai kezdtek feltűnedezni, de a pestbudai önöntők még görcsös szeretettel ragaszkodtak új alapítású céhükhöz és friss privilégiumaikhoz. A pozsonyi céhtől való egykori függőségüknek az emlékei rövidesen kimosódtak az emlékezetből és mindjobban feledésbe merültek. A pestbudai együttes céh lassankint központi testületté kezdett alakulni: 1836-ban az újvidéki Peckle József kéri vidéki mesterként való bekebelezését a pestbudai önöntő együttes céhbe. Nemsokára a kassai Winckler Antal Ede, 1855-ben pedig az esztergomi Inagy József és a győri Braun János vétetik fel magukat vidéki mesterként.

De ez már mind késő. Az idő elrohant a céh felett, s a körülmények is megváltoztak. 1854 november 28-án Eichel József fő- és Raichardt István alcéhmester, valamint Fauser Ede és Kirnast József mesterek a teljes munkaszünetelés miatt a pesti adóbizottságot az 1855/56. évi adóösszeg leszállítására kérik. A céhben található kilenc mester közül négy teljesen elszegényedett. Ennek jeléül hivatkoznak arra, hogy »über Jahr und Tag« csak egyetlenegy legény állt munkában egy mesternél.

A kilenc mesterből négy a teljes elszegényedés miatt úgy sem számít már.

Ilyen körülmények között lép be mesternek Floth János 1857-ben. Előrehaladott korára és gyenge szemére való tekintettel a mesterremek készítése alól is mentesítik. Szegénységére való tekintettel a szegényház részére fizetendő összeg alól is felmentik és minthogy hetven évnél idősebb anyja van, testvérétől pedig még két árva gyerek is reászakadt, a mesterpénz lefizetésétől is elnéznek.

Floth János az utolsó mester a pestbudai együttes céh sorában. Rokkant fizikumával és szegénységével mintegy szimboluma is egyúttal a pestbudai önöntő együttes céh elmúlásának.

VI.

Budának 1541-ben török kézre való jutásával a budai önművesség első fejezete is lezárul. A pestbudai önművesség második szakasza csak a török hadak eltakarodása után kezdődik. A pestbudai önművesség két fejezete között áthidalhatatlan másfél százados űr van.

Az új életet kezdő két testvérváros háztartásaiban rövidesen helyet kapnak az ezüstfehérszínű ónedények. Szép színük a levegőn hosszú ideig változatlan marad s így az új telepések polcain valóban a »szegények ezüstje« szerepét játszották. Az ónedényeket a háztartásokban nem igen kímélték; az erős használatban kilyukadt vagy megsérült holmikát anyaguk felhasználásával az önműves olcsó áron újjáöntötte. Az ónedényeket katonai célokra is gyakran igénybevették, de legtöbbjük a múlt század második felében pusztult el, midőn az olcsó porcellán, valamint az egészségre ártalmatlanabbnak tartott új ötvözetű fémedények szorították ki őket a háztartásokból, s a használatból kikerült ónedényeket kidobálták.

A pestbudai önművesség egykori termékei azonban mégis elkerülték a pusztulást s reánk maradvá fogalmat nyújtanak a pestbudai önművességnek a XVII. század végétől a XIX. század közepéig terjedő utolsó szakáról, annak fejlődéséről, alakulásáról és tevékenységéről. A magánosoknál és a Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeumban őrzött pár darabon kívül az idáig ismert, legrégebb és legjelentékenyebb darabok az egyes magyar református egyházakban maradtak fenn. A kenyérosztótányérnak és bortartó edénynek használt pestbudai készítésű óntányérok, fedeles kupákból és boros kancsókból huszonkét darabból álló sorozatot őriz a botykapeterdi, ceglédi, csabdi, dunabogdányi, fülöpszállási, gárdonyi, gyömrői, jászkiséri, kékcei, kunszentmiklós-pusztakerekegyházi, lovasberényi, nagyszékelyi, ócsai, rákoscsabai, ramocsaházi, szentmártonkátai és a főmőri református templom.

Ezek az 1698-tól 1838-ig terjedő időközből származnak, így tehát a pestbudai önművesség másfél százados fejlődését és alakulását olvashatjuk le róluk. Mint ahogy azt az 1732-es évvel jelölt fülöpszállási, vagy az 1737-ből származó kunszentmiklós-pusztakerekegyházi fedeles kupák mutatják, a XVIII. század első felében készült pesti önműves emlékek konzervatív ízlésben s a XVII. századi középeurópai önművesség által alakított formákban gyökereznek. Mindamelllett a hivatás szolgálatában is jól tudták a pesti mesterek, hogyan kell dolgozni és kihozni a szépséget.

Pest és Buda névszerint is ismert ötven önöntőmestere közül négy bécsi és kettő karlsbadi születésű, de tudjuk azt is, hogy Prágából, Brünnből, a csehénmet Schönfeldből, az anhalti Zerbstből, Mannheimből és Braunschweighből is származtak át önöntők. Ezekkel a szoros és közvetlen személyi kötelékekkel is erősen kapcsolódik tehát a pestbudai önművészség az ebben az időben is még oly nagy szerepet vivő középeurópai önművészséghez. A pestbudai mesterek fele magyarországi származású volt, és így a pesti és a budai önművészség fejlődésében azt tapasztaljuk, hogy a kezdetben eklektikus elemek lassankint hazaiakkal keverednek, s így a XVIII. század második felében kialakul az, hogy az idegen mesterek Pesten és Budán született fiai, vagyis egy már meggyökeresedett helyi második nemzedék veszi át és viszi tovább a szerepet.

A magyarországi református egyházak ónedényei a pestbudai önkutatás mai állása szerint azért is bírnak különösebb jelentőséggel, mert a huszonkét darabból álló sorozat emlékei nagyrészt vésett magyar felirattal ékesek és így kissé enyhítik azt a komor képet, melyet csak a száraz levéltári adatok nyújtanának.

A XVIII. század eleji tűzvész, pusztulás, a napoleoni hadjáratok és egyéb veszedelmek ellenére mégis remélhetjük, hogy a XVIII. századi polgári ónedényekről is majd hű képet kaphatunk. Ezt a pesti Lyka-családnak még a világháború befejezéséig is birtokában volt nagy ónedénykészlet alapján remélhetjük. A Lyka-család pesti és budai készítésű ónedényekből óriási készletet bírt. Az edényeken a tulajdonos család monogramja görög betűkkel volt reávésvé. Tányérok és változatos formájú tálakon kívül fedeles fazekak, leveses tálak és a XVIII. századi polgári készletek jóformán minden tartozéka képviselve volt benne. Mintegy tizenöt évvel ezelőtt a család értékeit öröklő Lyka István ezeket áruba bocsátotta. A tárgyak pontos felvételezését és leírását ekkor sajnálatosan elmulasztották, és így Höllrigl Józsefnek, az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatójának emlékezése alapján utalhatunk azokra az ónedényekre, amelyeket a Lyka-család birtokolt és melyek az eladáskor egy hatalmas asztalra voltak zsúfolva felrakva. Mindegyik darabra pesti vagy budai önjegy volt beütve, kétségtelen tehát, hogy lokális készítmények voltak. Lefényképezésükről sem történt gondoskodás, így hát a pestbudai önműves emlékek összhatásának benyomását csak akkor kapjuk majd meg, ha ezek a szétszóródott emlékek valamikor újra összekerülnek. Felkutatásuk és egybegyűjtésük a Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeumra vár.

Nem valószínű, hogy elpusztultak volna, de a huszas években még együtt voltak, a világháborús rekvirálásokat és a bolsevizmus alatti elkobzásokat és köztulajdonba való vételeket is túléltek és megúszták. Azóta sem semmisíthették meg őket, mert a közönség manapság régiségeket már nem pusztít el. A múzeumok nevelése révén reájött arra, hogy minden régi dolog értéket jelent.

A Lyka-család pestbudai önkészlete az inflációs időkben történt eladásakor szétkallódhatott ugyan, de nem pusztult el. Egyrésztük állítólag gróf Pongrácz Jenő országgyűlési képviselő és földbirtokosnak a békésmegyei Gyulaváriban levő vadászkastélya falára került.³⁾

Pesti készítményünek tartják a Budapest Székesfővárosi Történeti

Múzeum XVIII. századi azon fedeles céhszerlegét is, melynek boltozatos fedelén mérőszerszámokat tartó mesterember plasztikus alakja díszlik. Hasonló a vélemény arról a fedeles céhedényről is, melynek felső része vésett levelek között kerékgyártó céh jelvényeivel ékes, fedelén pedig keréket tartó mesterember áll. Ez az 1738-ból származó mű is pestbudai céhemlékekkel együtt került a Székesfővárosi Történeti Múzeumba. Pesti vagy budai eredete azonban még kétségtelenül igazolva nincs. Lehetséges, hogy mindkettő külföldön készült olyan mű, melyet a pestbudai céhek aránylag gyakran vettek használatba.

A XIX. század harmincas éve felé egyre sűrűbben kerültek forgalomba azok az óntányérok, melyek tréfás, pikáns és sokszor nyárpolgári mondásokat tartalmazó, vésett szövegekkel voltak ellátva. A Székesfővárosi Múzeum ezen emlékekből két díszesebb darabot is őriz. A 22 centiméter átmérőjű kerek tányérok bemélyedő közepén — az egyikken — vésett díszítésben nadrágot, szoknyát, valamint két virágszál között pólyás-csecsemőt látunk. Peremén pedig ez olvasható: »Az natrághoz szoknya illik, kettőközt ily rosa nyillik«. (50. kép) A másik tányér közepére égő lámpással haladó férfiú van vésvé, peremén pedig a következő körirat: »Az ki Pesthen keres szüzet, gyujtson félnyes nappal tüzet!« (51. kép)

Ezeknek a tréfás emlékeknek többnyire csak a vésett díszítése készült Pesten. Maguk a tányérok sokszor idegen gyártmányok. A pólyás-csecsemős tányér fenekén a karlsbadi önöntők jegyét találjuk beütve, míg a szüzet kereső lámpásos férfiú tányérján jegyét nem látunk.

Újabbban, mióta a régi pestbudai önművesek felkutatására és összeszedésére megindultak a kezdő lépések, a piacon a régi pestbudai ónedényeket utánzó hamisítványok is bukkantak fel. Ezeket pesti és budai mesterségek jelvényeit láthatjuk, vésett díszítésben. Dült betűs, vésett és németnyelvű felirataik egyes budai (ácsok 1760, kötélverők 1730, harisnyakötők 1723, pékek 1738 stb.) vagy pesti (paplanosok 1810, ötvösök 1740) céhekre utalnak.

A sokszor eredeti, régi, külföldi és néha pestbudai jegyű tányérok felhasználó hamisítók utánzatait és készítményeit főleg arról lehet megismerni, hogy a vésett díszekbe és betűkbe niellőszzerű fekete fényes masszát dörzsöltek be, mely hamarosan és könnyűszerrel eltávolítható. A kidörzsölés után alattuk ezüstfehéren ragyog a fém. Szerencsére a rajtuk szereplő évszámok is azonnal útbaigazítanak. Kezünkbe került a pesti ötvöscéh 1740-es évvel jelzett óntányérja: vagyis tehát még egy olyan évszámmal szereplően, mikor ez a céh még meg sem alakult. Az Iparművészeti Múzeum eljárta a Kőszegen élő egyik hamisító ellen, úgyhogy az a működését be is szüntette. Valószínű azonban, hogy ezek a hamisítványok még sokáig fognak keringeni mind a piacon, mind a műgyűjtők között, mindaddig, míg általánosan közismertté nem lesz, hogy nem eredeti alkotásokkal, hanem csak megtévesztő hamisítványokkal állunk szemben.

VII.

A pestbudai ónedények anyagának összetételére, finomságára s a hozzá megengedett arányban kevert ólomnak az előírt mértékben való szereplésére az illetékes hatóságoknak nagy gondjuk volt. Az ön finomságát,

az edények étkezésekhez való felhasználhatóságát és a mérges anyagok ártalmatlanná tevését a kész árukra ütött jegyek igazolták.

A középkori budai ónedényeken hármás jegyjelölést találunk: 1. a négy pólával osztott háromtornyos bástyát, 2. O betűt feltüntető bélyeget és 3. M.V., C.I. és egyéb betűket, monogrammokat, valamint bányászszerszámokat és koronákat feltüntető bélyegeket.⁴⁾

Nyilvánvaló, hogy a hármastornyú bástya Buda középkori címerét tünteti fel, és így az ónedényeken ezek tehát *városbélyegként* tekintendők. Probléma azonban az O betűt feltüntető jegy. Úgy véljük, ez az Ofen *városjelölést* rövidítve rejti magában, s szerepeltetését azért tartották szükségesnek, hogy a középkori ónedényeken szereplő számos változatú és minden esetben más várost jelentő háromtornyos-bástyás bélyegek között ez segítően utaljon Buda városára. Állításunkat támogatva látjuk azzal is, hogy az ónbélyegekkel erősen rokon ötvösjegyek ebben az esetben is erre látszanak utalni. Idáig a győri székesegyházban őrzött németjérfalvai úrmutatót, a Tolnamegyében levő nagydorogi református egyház kelyhét és az Esterházy hercegeknek az Iparművészeti Múzeumban őrzött krizoprász csészével díszített serlegét tartjuk a magunk részéről Budán készült középkori ötvösműveknek. Feltűnő, hogy mindhárom ötvöstárgy jegyeinek közepén O betűt találunk. Kétségtelen, hogy ezen ötvösjegyek O betűi és a budai középkori ónedények O betűs bélyegei között ugyanazt a célt elérni akaró szoros összefüggés van.⁵⁾

A címeres városbélyeg és az O betűs városjelölő bélyegeken kívül szereplő harmadik jegy pedig a készítő mesterre utaló és sokszor a nevének kezdőbetűit is magában rejtő *mesterjegy*. Pozsony város 1526/1527. évi számadáskönyve (a 88. lapon) Lukács budai öntő mester nevét örökítette meg.⁶⁾ Más okleveles kiadványok átböngészésével még pár más középkori budai önműves nevét szedhetnők össze. Remélhető, hogy a főváros középkori okleveles emlékeit közrebecsátó kiadványsorozat kötetéből Lukács mester társainak névsora gazdag bőségben lesz majd összeállítható, és ilyképp az Erdélyben és Vajszkán talált négy középkori budai ónedény mesteréit is sikerrel lehet majd megállapítani.

VIII.

A Buda visszafoglalását követő időkben készült öntárgyakkal már sokkal szerencsésebb helyzetben vagyunk. Az 1698-tól 1863-ig terjedő időszakból negyvenhét, Pesten és Budán működött öntőmestert ismerünk névszerint is, és így csak igen kevés lesz az olyan pestbudai ónedény, melynek mesterét csak további kutatásokkal lehet megállapítani.

A) A XVII század végén és a XVIII. század első felében Pesten készült önműveket — mint ahogy azt a gyömrői (1698 és 1730), ceglédi (1712), ócsai (1725), fülöpszállási (1732), kunszentmiklós-pusztakerek-egyházai (1737) és a rákoscsabai (1741) református egyházakban reánk maradt emlékek bizonyítják — olyan bélyegekkel jelezték, melyek ovális vagy kartus-idomú paizsban egytornyos várkaput, a S. PEST (vagy sokszor S. PESTH) városjelölő feliratot és a toronytól jobbra és balra egy-egy betűt tüntettek fel. A paizsban levő tornyos bástya Pest város

címere, amit a fölötté levő S(ignum) Pest is világosan megjelöl, nehogy az ónedényt vizsgáló egyén a sok tornyos jegy között megtévedjen s Pest helyett más városban készültnek vélje az önművet. A két oldalozó betű pedig a készítő önműves monogrammját adja, mint például az 1698-ban készült gyömrői tányéron levő NR monogramm Nicolaus Röder mestert rejti, az 1741-ben készült rákoscsabai úrasztaltányér TE jegye pedig Thomas Ederth nevét.

Pesten a XVIII. század közepéig tehát az egy-jegyves jelölés volt gyakorlatban. Olyképp, hogy a mester jegye egybe volt szerkesztve a városjeggyel, s így csak a monogrammokat adó betűk változtak mesterenkint.

Az ón rendkívül puha és könnyen deformálódó anyaga miatt sok esetben elmosódottan beütött vagy a későbbi tisztogatások alkalmával megkopott jegynél a mestermonogrammok már annyira elkoptak, hogy azokat felismerni és kibetűzni ma már nem lehet. Az ócsai református egyház 1725-ben készült kenyérszótótányérjáról, a fülöpszállási (1732) kupáról és a kunszentmiklós-pusztakerek-egyházi (1737) boroskancsóról ilyképp tehát csak azt tudjuk megállapítani, hogy pesti önműves műhelyben készültek, de mesterüket meghatározni névszerint még nem tudjuk.⁷⁾

B) A XVIII. század második felében a pesti öntők az addig szokásban volt egy-jegyves (bástyás, városneves és mestermonogrammos) jelzést elhagyták s változó rajzú, többesetben pedig már két-jegyves olyan bélyegeket kezdtek használni, melyek Pest városának a nevét, a készítő mester teljes nevét, a mesterjog szerzésének az évét, sőt még az ón fínomságát is feltüntetik. Így Jurame Sebestyennek 1777-ben készült s a reichenbergi

34. Jurame Sebestyén pesti önműves bélyege a reichenbergi Huber-gyűjtemény három tányérjáról. 1777.

Huber-gyűjteményben levő három tányérján koronás rózsás jegyben a teljesen kiírt mesternév olvasható, a fölötté mondatszalg formában beütött bélyegben pedig IN REINES ZINN PEST olvasható. Ez utóbbi minőségű bélyeg a nagyon finom arányban kevert ón jóságát akarja jelezni. A teljes névvel kiírt jegyben látható rózsza pedig arra utal, hogy a keverés aránya az úgynevezett »rózsaoón«-nál szokásos arányban történt. A pesti keverésarányt még nem ismerjük, de tudjuk, hogy az Lipszében és Pozsonyban olyképp volt előírva, hogy tizenöt font ónhoz egy font ólmet lehetett csak adni.

C) Az 1832-ben készült nagyszékelyi ónkupán és úrasztali csapos boroskancsón kettős jelzést találunk: a közepén levő körídomú jegyben »IOS. STADLER IN PESTH« és a melléje háromszor is beütött azt a 8-as idomú bélyeget, melyben leveles ágak között a koronás rózsamotívumot látjuk, felette a teljes egészében kiírt mesternévvvel.

D) Az 1833-ból származó szentmártonkátai kenyérosztótányéron ovális mezőben a leveleságakkal körülvelt koronásrózsát látjuk »STEPHAN RAICHARDT IN PESTH 1833« körirattal.

E) Az 1838-ban készült jászkiséri három borkupának fenekén ismét a nagyszékelyi edényeket készítő Stadler József pesti önműves jegyével találkozunk, de a jegyét körülvevő és háromszor beütött más bélyeggel társulva: a körídomú paizsban PROB ZINN felirattal, »sisakdísz«-ében pedig szárnyas sassal. Fölötte a 13-as számot látjuk, amely ez esetben azonban nem az ötvösjegyekben előforduló 13-as finomságra utal, hanem a rosszul beütött jegynek alul is lehetett két száma — a 8-as és a 2-es — és így kiegészítve az Stadler József 1832-ben szerzett pesti letelepedésére utal.

Ezt bizonyítja az is, hogy a jászkiséri edényeken előforduló PROB ZINN megjelölés a régebbi előírások »Probe zum Zehnten« szavaiból származik és alakult. Ezzel a megjelöléssel pedig az olyan anyagot jelezték, melynél 1 rész ólom volt 10 rész önhöz keverve.

IX.

Noha Budán Schwartz Márton öntő már 1696 körül polgárjogot nyert, és Schreckh Sámuel János (1716), Streckh Károly (1717), Miholtzky Ferenc József (1720), Wittinger Lukács (1740), Streck Péter (1763) és Loibl István (1770) öntők személyével a budai önművesség állandó és folyamatos tevékenységét ellenőrizhetjük, budai készítésű önedényt — a középkorból reánk maradt négy emléktől eltekintve — az 1783 előtti időkből még nem ismerünk. Pedig már 1705 június 22-éről van arra vonatkozó adatunk, hogy az öntői próbaszedésre Buda városának tanácsa Werner és Eckher biztosokat küldi ki.

Ugyancsak a budai városi tanácsi jegyzőkönyvek örökítették meg annak az emléket is (1723 június 9), hogy az 1723-as nagy tűzvészben az önműves emlékek teljesen elpusztultak. Ugyanakkor felemlítik azonban azt is, hogy e miatt a kereslet annyira fellendült, hogy olasz öntőknek is munkaengedélyt kellett adni az elpusztult önedények gyors pótlására. A Budán akkor működött két polgári önműves kedvezőbb ajánlataival kifüstölte azonban az idegen mestereket, úgyhogy attól kezdve zavar-talanul dolgozhatott tovább. Reméljük, hogy az akkor készült edényekből pár darab még lappang valahol, s így idővel emlékmennyelggel is pótolhatjuk azt az űrt, amely a budai önművesség történetében Fauser Mátyásnak 1783-ban készített fedeles kupájáig terjed.

Az 1774-ben szülővárosában — Budán — letelepedni szándékozó Fauser Mátyás azzal rémítgette az akkor Budán műhelyt tartó Loibl Istvánt és özvegy Wittinger Lukácsnét, hogy ő bécsi próbával ellátott önedényeket akar olcsó áron árusítani. A megriadt konkurrencia össze-

fogására és kérelmére Fauser el is utasítják kérésével. Négy évi harc után azonban sikerült végre mégis polgárjogot nyernie Budán.

A) A gárdonyi református egyház részére 1783-ban készült fedeles kupájának fenekén a koronás FELN ZINN jegyet találjuk beütve. Mesterjegy nem is került a műre, ellenben hengeres testén elől, vésett felirattal ott díszlik:

»... TSINALTOTTA TOTH JANOS BUDÁN FAUSER MATIAS ALTOL...«

B) Fauser Mátyásnak hét további művén a nevét, a koronás rózsát, a Schlackewalder Fein Zinn-t és az 1789-es évszámot feltüntető jegyét találjuk. Az 1770 október 26-án kiadott azon patens alapján és értelmében történt ez a jelölés, amely azt rendelte el, hogy azokat az új önműveket, melyek »aus purem und aus reinem Zinn« készülnek, ólom hozzáadásá nélkül mint schlaggenwaldi Feinzinnt kell jelezni.

C) Fauser János 1805-ös és 1826-os évszámmal jelzett bélyegeiben mérleget tartó angyalt és az Englisch Zinn megjelölést látjuk. Ez a bélyeg

35. Fauser János budai önműves bélyegei 1805-ből és 1826-ból a reichenbergi Huber-gyűjteményben levő műveiről.

tehát a szerint készült, ahogy ebben az időben az angol önből készült edényeket általában mindenütt jelölték. Angol ön alatt eleinte az Angliából behozott és oly tiszta önből készült edényt értettek, melynek anyagához semmi ólmot sem kevertek. Érdekes, hogy az angol ön megjelölésből a rokon hangzás és a mérleges figura miatt »angyal ön« elnevezés is divatozott. Sok esetben azt jelentette, hogy ha az illető tárgy nem is importált angol önből készült, akkor is az anyaga olyan finom mint az angol — vagyis az »angyal« — önnak.

D) Wilcke Gottliebnek a Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeumban őrzött egyik öntányérján olyan jegy szerepel, mely közepében X-el jelölt rózsát tüntet fel. Köriratában pedig az 1814-es évszám mellett az OFNER U. P. PROB ZINN megjelölést is magában foglalja. Ebből értesülünk, hogy budai ön elnevezést is használtak. Ennek a finomságát és keverési arányát a jegy közepén levő római tízes szám világosan elárulja, vagyis a budai »probzinn«-edények azok voltak, melyek egy rész ólom és tíz rész ön keverékének az anyagából készültek.

BUDAI ÉS PESTI ÓNMŰVES MESTEREK.

1696—1863.

1. SCHWARTZ MÁRTON. 1696—1705.

1696 körül nyer Budán polgárjogot. A budai telekkönyv 126. lapjának feltüntetése szerint a 219. számú ház volt az övé. Az 1705. évi október 3-i tanácsülési jegyzőkönyv megemlíti, hogy az elhunyt mester felesége két gyermekkel maradt özvegyen. Az 1706. augusztus 19-i és még az 1719. március 2-i tanácsülésen is említik Anna Mária nevű özvegyét.

2. RÖDER MIKLÓS. 1698—1712.

A bécsi születésű mester 1699. február 13-án nyer csak polgárjogot, de már előzőleg is Pesten dolgozik. A gyömrői református egyház birtokában fennmaradt tányérja 1698-as évszámmal van jelölve. 1699. augusztus 22-én Maria Susanna nevű feleségével együtt a kamarai adminisztrációtól a Kecskeméti-kapuval szemben ingyen telket kap azon kötelezettséggel, hogy egy év múlva házat épít reá. 1699. szeptember 8-án erről teleklevelet is állítanak ki a részére.⁸⁾ 1702-ben Röder Kristóf nevű rokonával egyességet köt a Plébánia-utcában levő másik háza ügyében. 1712-ben még él, ami kiténik abból, hogy a ceglédi reformátusoknál levő tányérja az 1712-es évszámmal van jelölve. Művei:

a) *Kenyérosztótányér* 1698-ból, a gyömrői református egyház birtokában. Átmérője 24 centiméter. Kerek idomú. Síma; bemélyedő középső résszel. Peremén vésett felirat:

1:6: Gy Óm. (sic) Rei. Ecclesiae. D(sic)anier. .9.8

b) *Kenyérosztótányér* 1712-ből a ceglédi református egyház őrzetében. (Átmérője 24-6 centiméter.) Egyszerű; kerek idomú. Síma. Peremén vésett koszorúban CE 1712 jelöli a ceglédi eklézsiához való tartozását.

3. RÖDER KRISTÓF. 1702—1703.

A bécsi származású Röder Miklós pesti ónműves rokona. 700 forintért vele együtt Gennone-tól a régi városháza közelében volt s a pesti mai Piarista-utca tájékán húzódott Plébánia-utcában házat vettek. 1702-ben még együtt birtokolták, 400 forint ellenében azonban szóbeli megegyezést kötöttek, hogy a Röder Miklósékat illető felerész Röder Kristóf és Anna Erzsébet nevű feleségének tulajdonába megy át. 1703. november 8-án Röder Kristóf a telekleveletét kérelmezte.

4. SCHRECKH SÁMUEL JÁNOS. 1716.

A Braunschweigban született mester 1716. július 17-én Budán polgárjogot nyert.

5. STRECKH KÁROLY. 1717—1724.

Brünnben született. 1717. június 21-én polgárjogot nyer Budán. Az 1724. február 7-i tanácsülési jegyzőkönyv egy »Streck« ónöntő mestert említ családi ügyel kapcsolatban.

6. EDERTH TAMÁS. 1717—1741.

1717. október 29-én nyer polgárjogot Pesten. A rákoscsabai református

38. Budai óntányér a XVI. század elejéről. A Magyar Történelmi Múzeumban.

37. Budai óntányér a XVI. század elejéről. A Magyar Történelmi Múzeumban.

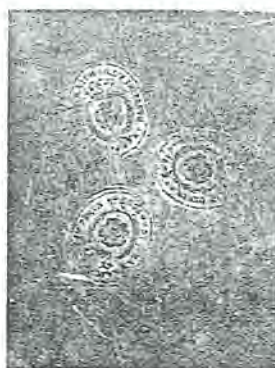

36. Budai óntányér a XVI. század elejéről. A Magyar Történelmi Múzeumban.

60. Fauser Mátyás budai önműves
1789-es bélyege a lovasberényi
reformátusok önkupájáról.

61. Raichardt István pesti önműves
jegye 1833-ból a szentmártonkátai
reformátusok úrasztali tányérjáról.

62. Stadler József pesti öntő bélyege
az 1832-ben készült nagyszékelyi
fedéles önkupáról.

63. Stadler József pesti öntő bélyege
az 1838-ban készült jászkiséri
úrasztali boroskupáról.

egyház birtokában lévő tányérján látható 1741-es évszámból következtetve, ekkor még mint mester működhetett.

A rákoscsabai *kenyérosztótányérja* 28 centiméter átmérőjű, kerek idomú, egyszerű formájú mű. Bemélyedő középpel. Peremén »17 C.: E.: 41« vésett felírral.

7. MIHOLTZKY FERENC JÓZSEF. 1720—1738.

A Komáromban született mester 1720 december 13-án nyer Budán polgárjogot. A tanácsülési jegyzőkönyvek 1723 március 8-án, 1738 január 30-án, március 7-én, október 23-án és 27-én említik őt, midőn is egy bizonyos Gaudimus Ferenc 33 forintnyi adósságában eljár, valamint hagyatéki eljárása is van, melynek elintézésére és kivizsgálására Schultz és Hörger biztosokat küldik ki.

8. H. B. 1730.

1730 körül működött Pesten ez az öntőmester, akit idáig csak nevének kezdőbetűiről ismerünk. A gyömrői református egyházban fennmaradt és általa készített tányéron látjuk a pecsétjét: B. H. Ebből következtetjük, hogy vezetékneve H, keresztnéve pedig B betűvel kezdődött. Minthogy a nevezett tányéron az 1730-as évszámot találjuk bevésve, működése a XVIII. század harmincas éveire esett.

A gyömrői *kenyérosztótányérja* 24,7 centiméter átmérőjű, kerek idomú, síma. Bemélyedő középpésszel. Peremén poncolt körirat díszlik:

A GYÖMREI: SZENT ECcLE SIA TÁLA: ANNO 1: 7: 3: 0:

9. BERCHNER BALTAZÁR. 1739.

1739 november 18-án a Pesten lakó mester polgárjog elnyerése iránti kérésével foglalkozik a budai városi tanács és azt rendeli el, hogy az értesítés megkapásáig legyen türelemmel, azután pedig jelenjék meg a tanács előtt személyesen.

10. WITTINGER LUKÁCS. 1740—1774.

A Törökbálinton született, katolikus vallású mester 1740 február 4-én nyer polgárjogot Budán. Szőleje volt. Az 1747 szeptember 11-i és az 1748 február 5-i tanácsülésen különböző szőlőkezelési és munkálási ügyekkel kapcsolatban emlékeznek meg róla. 1760 január 18-án azon panaszával foglalkozik a tanács, melyben sérelmezi és magának súlyos károkat tevőnek nyilvánítja azt, hogy »dem gewësten Buchhalter der Zinnhandl erlaubet worden«. Minthogy neki ezáltal súlyos kára van, kéri az eltiltást. A tanács azonban úgy döntött, hogy: »Gleich wie der Zinnhandl von dem Zinngiesser unterscheiden ist, als hat solcher auch statt«. 1774-ben már nem él, mert ez év január 20-án a városi tanácsülés a Rosalia nevű özvegyének azon kérését tárgyalja, melyben az özvegy a jönni akaró Fauser Mátyás legény elutasítását szorgalmazza, azzal, hogy több mester nem tudna megélni.

11. WEINBERGER PÉTER. 1743.

1743 március 8-án mint pesti születésű mester polgárjogot nyer szülővárosában.

12. KANITZER JÁNOS. 1758.

Belgrádban született. Római katolikus vallású. 1758 augusztus 22-én Pesten polgárrá tették.

13. STRECK PÉTER. 1763.

1763 február 25-én a budai városi tanács tárgyalja a kérését: kenyérének megkeresésére nyilvánosan dolgozni akar. Ügyének támogatásául felhossa, hogy helyi öreg polgár fia. A tanács elrendeli, hogy a polgárjog elnyeréséért személyesen jelenjék meg, és akkor megadják részére a kívánt tanúsítványt. Ezen határozat értelmében három nappal később megjelent a tanács előtt, mesterségére a polgárjogot megkapta s a rendes polgárjogi illeték felét le is fizette.

14. HERBERGER MÁRTON. 1770.

A pesti belvárosi telekkönyv 1770 április 29-i feljegyzéséből értesülünk, hogy Agatha nejjével együtt a Bástya-utca 452. számú házat bírja.

15. LOIBL ISTVÁN. 1770—1774.

A bécsi születésű mester 1770 augusztus 13-án nyer Budán polgárjogot. Az 1774 január 20-i és március 7-i városi tanácsüléseken azon beadványait tárgyalják, hogy Fauser Mátyás felvételét és bekebelezését utasítsák el, mert többen megélni különben nem tudnának.

16. JURAME SEBESTYÉN. 1773—1777.

1773 január 4-én polgárjogot nyer Pesten. Ekkor kiténik, hogy helyi születésű, római katolikus. A feljegyzések Sebastianus Juraneck-nek nevezik, valószínű azonban, hogy a Jurame név a helyesebb, mert Ulrich Huber és Gustav Oertel »Siebenbürgisch-sächsisches und anderes Zinn« (Reichenberg 1936) könyvének a 260. oldalán (csonkán) URAME néven említik mesterünket a reichenbergi Huber-gyűjteményben levő műveinek a jegyei alapján.

A Richard Huber-féle gyűjteményben három, tőle származó tárgy látható:

1. *Tányér*. 22 centiméter átmérőjű. Véssett GA. AM monogrammokkal és 1777-es évszámmal. 2—3. *Két tányér*. Síma. Nehéz. Keskeny szegéllyel.

17. FAUSER MÁTYÁS. 1774—1804.

Budán született. Az 1774 január 20-i tanácsülés tárgyalja a polgárjogot és önöntömestéri foglalkozás engedélyezését szorgalmazó kérvényét. Loibl István és özvegy Wittinger Lukácsné azonban elutasítását kéri azzal az indoklással, hogy több mester megélni nem bír. Ezért a március 7-i tanácsülés kérését el is utasítja. 1778 november 3-án végre polgárjogot nyer Budán. 1804 április 29-én már halott, mert özvegye ekkor véteti fel János nevű fiát Budáról a pozsonyi önöntőcéh mestereinek sorába.

Richard Huber öngyűjtési útjai alkalmával az egyes erdélyi városok önműveseinek személyi adatait is kutatta. A gyűjteményét és kézirati hagyatékát is ismertető könyvben (U. Huber—Gustav Oertel: Siebenbürgisch-sächsisches und anderes Zinn. Die Altzinnsammlung von Richard Huber. Reichenberg 1936. 67. l.) az ő kutatása alapján állítják határozottan, hogy egy Fauser Mátyás önöntő 1789-ben Nagyszébenben mesterjogot

kapott. Minthogy több erdélyi öntárgyon Fauser Mátyás jegye 1789-es évszámmal van beütve, ennek hitelt is adtak és így mindezen önműveket egy nagyszébeni — Fauser Mátyás-féle — műhelyből származónak vélték. Egyidőben tehát Budán és Nagyszébenben is működött volna egy-egy Fauser Mátyás.

Ez azonban valószínűtlen, mert Bielz Gyula úr, a nagyszébeni Brukenthal-Múzeum igazgatója kérésünkre szíves volt a Szász Nemzeti Levéltárban levő önöntőcéh-aktákat (1539—1636. és 1841—1873.), az ugyanott levő Nagyszébeni Polgárok Könyvét (1770—1836), valamint az evangélikus egyháznál és a nagyszébeni katolikus egyháznál levő anyakönyveket is áttekinteni, de Fauser Mátyás nyomára nem bukkant. Következtethető ebből tehát az, hogy a Nagyszébenben feltételezett Fauser Mátyás egy és ugyanazon mester a Budán működött önművessel. Nagyszébeni szereplésére minden valószínűség szerint azok a dolgok kényszerítették, melyeket jelen tanulmányunk II. fejezetének a végén említettünk meg.

Művei: 1. *Fedeles kupa* 1783-ból a gárdonyi református egyház birtokában. Magassága 34 centiméter. Háromkarmos, gömbös lábon áll. Fedélgombja hiányzik. Felfelé keskenyedő hengeres testén hatsoros vésett felirat:

N. I

A GARDONYI REF. SZ. EKLESIA
SZAMARCA (sic) TSINALTOTTA
TOTH JANOS BUDAN
FAUSER MATIAS ALTOL
1783 · DIE · 28 · OCT

2. *Fedeles kupa* a lovasberényi református egyház őrizetében. Magassága 39, talpátmérője 17 centiméter. Tagozott szélű talpperemmel. Felfelé keskenyedő hengeres testén elől koszorúban, vésett felirat: Az L. BERÉNYI REF. SZ. E. EKLESIA számára tulajdon költségeken készítették SOMOGYI ISTVÁN és MIHÁLY TOTH MIHÁLY és JÁNOS 1793 ESZT P. M. Préd.(ikatorsága idején). Tagozott széles kiöntő csőrrel. Fedélgombja toboz idomú. 3. *Fedeles kupa* ugyancsak a lovasberényi reformátusok birtokában. Az előző kupával teljesen rokon. Testén elől vésett koszorúban: A L. BERÉNYI REF. SZ. EKLESIA számára tulajdon költségeken készítették VERES ISTVÁN VERES MIHÁLY 1793 ESZT P. M. Préd. 4. *Kenyérosztótányér* a Szabolcs vármegye nyírbaksai járásában levő ramocsaházi református egyház tulajdonában. Átmérője 23·2 cm. Kerek idomú; hatkarélyos hullámos peremű. Bemélyedő középrésszel. Hátperemén vésvé: »1803. H. T.« Hátán Fauser 1789-es kétfajta önjegye négyszer van beütve. 5. *Kenyérosztótányér* a fejérvármegyei csabdi-i református egyház birtokában. Átmérője 25 cm. Kerek idomú; egyszerű. Peremén vésett felirat: ISTEN DITSŐSSÉGÉRE A TSABDI REFA(sic)RMÁTA Sz AEKKLÉSIA KI(sic)SZITTE TTE ANNO 1790. 6. *Kenyérosztótányér* a szabolcsvármegyei kékcse-i református egyház

tulajdonában. Átmérője 22·5 centiméter. Kerek idomú, egyszerű. Peremére vésvé KÉHSEI RE : EKL : TSINALTATA ANNO 1792. Hátán a peremén vésett monogrammok »N. J : ES : B : G :«, valamint halványan bekarcolva : »Kékese. F. Pál József Gondnok 1924-től 1933-ig.« Fauser 1789-es jegyével. 7. *Étkészőtányér* Richard Huber reichenbergi gyűjteményében. (648. számú tárgy.) Átmérője 21 centiméter. 8. A *brassai* Adalbert Resch-gyűjteményben is van egy, tőle származó, de közelebből még nem ismertett tárgy. Mind ez, mind a 7. szám alatt említett előbbi tányér is még az 1789-es évszámot feltüntető bélyeggel van jelezve. 9. *Kenyérostótányér* az egykori botykai, ma botykapeterdi református egyház birtokában. Átmérője 24·8 centiméter. Egyszerű, kerek idomú. Hátán Fauser Mátvás 1802-ből származó jegyével. 10. *Kenyérostótányér* a tömöri református templomban. Átmérője 21·5 centiméter. Fauser 1802-es bélyegével. 11. *Kenyérostótányér* a dunabogdányi református egyház őrizetében. Átmérője 22·5 centiméter. Kerek idomú; egyszerű. Hátán vésett felirat, melyből egy reáragasztott papiros miatt csak a következő részleteket lehet kivenni : »A szent . . . Asztalra öz . . . lnyé vette E . . . nyért.« Fauser Mátvás hosszúkás, nyolcszögű jegyével. 12. *Nászajándék tányér* a budapesti Országos Magyar Zsidó Múzeumban. Átmérője 23 centiméter. Csipkés, karélyos peremmel, bemélyedő középrésszel. Peremén T M, valamint Sch I és V M 1920 vésett monogrammmal és évszámmal. Hátán vésett M P és H, valamint H és K héber betűkkel (1802-es jeggyel.) 13. *Nászajándék tányér* a pesti Zsidó Múzeumban. Az előbbivel rokon. Hátán vésett héber név : Simon Ráche Ransburg és két virágszálal dísz hatágú, csillagos rozettával. A győri Ransburg-család részére készült. 1802-es jeggyel.

18. SZELPP VINCE. 1783—1785.

Az »ex Termis Carolinis in Bohemia«, vagyis Karlsbadban született mester 1783 szeptember 10-én nyer Pesten polgárjogot. Ekkor feljegyzik, hogy katolikus vallású. A pesti belvárosi telekkönyv 1785 január 21-i bejegyzése szerint Catharina nejével együtt az Alsó-Bástya-utca 592. szám alatti házat bírták. Egyes feljegyzések Selb névvel is említik.

19. HEILING SEBESTYÉN. 1796.

Bécsből származik. Katolikus vallású, nős. 1796 június 13-án polgárjogot nyer Budán.

20. FAUSER JÁNOS. 1804—1847.

Fauser Mátvás budai öntőmester fia. 1804 április 29-én özvegy édesanyja megjelenik a pozsonyi öntőcéh előtt, hogy fiát Budán mesterré tétesse. Ura szerszámaikat, felszerelését és teljes műhelyberendezését is átadja fia részére. Ennek alapján a pozsonyi öntőcéh mesterei Fauser Jánost budai társmasternek elismerik. A római katolikus vallású mester 1804 május 18-án budai polgárjogot nyert. 1833-ban a pestbudai önműves céh főmestere. 1834 szeptember 4-e előtt nála tanult három évig Ede nevű fia. 1836 végén arról értesülünk, hogy a Vízivárosban lakik az 55. szám alatt. Az 1839-re adózók között még szerepel a neve, de 1840-re már nem fizetett. Ettől kezdve az ugyanott lakó ifjabb Fauser Ede fizet. Valószínű, hogy ettől kezdve előregedett apját ő tartotta. 1847 augusztus 12-én halt meg 72 éves korában. Ivelt kereszttel díszített vörösmárvány

síremléke 1937 végén a Virányos dűlőben fekvő vízivárosi temetőben a XV. számú sírtábla 12. sorának 6. számú sírján még megvolt.

Művei : 1. *Tányér* a Székesfővárosi Történeti Múzeumban. Átmérője 29 centiméter. Szegett peremű, kerek, egyszerű. Mérleget tartó álló angyalos jegyében az 1802-es évszám látható. Valószínű tehát, hogy Fauser még a pozsonyi céhbe való lépése előtt már dolgozott Budán. 2. »*Erdélyi tányér*« Richard Huber reichenbergi gyűjteményében. Vésett felirattal »Geschenk unserem Meister 1829«. 3. *Étkészőtányér* a reichenbergi Huber-gyűjteményben. Síma, vésett peremmel. Szegélyénél : G R 1819. 4. *Tányér* a reichenbergi Huber-féle öngyűjteményben. Átmérője 22 centiméter. C W 1825. jelzessel. 5. *Tányér* a reichenbergi Huber-gyűjteményben. Tulipánnal és C W 1825. jelzessel. 6. *Tányér* a fentemlített Huber-gyűjteményben. 27 centiméter átmérőjű. Keskeny szegéllyel és 18 F W 25 jelzessel. Vésett szalagos és virágszálal díszekkel. 7. *Kádár tányér* a reichenbergi Huber-gyűjteményben. Vésett G A monogrammal és 1829-es évszámmal. 8. *Tányér* az Iparművészeti Múzeumban, Budapesten. Átmérője 29 centiméter. Szegett peremmel. Bemélyedő közepén vésett hullámos, indás körben tulipántó.

A 2—5 alatt felsorolt tárgyak 1805-ös, a 6—7 szám alatt említett művek pedig 1826-os évszámú jegyekkel vannak bélyegezve.

21. STADLER JÓZSEF. 1804—1836.

Karlsbadban született. 1804 július 29-én a pozsonyi öntőcéh — Friedrich János Mihály főcéhmester és Roth József alcéhmester vezetésével tartott ülésében — pesti mesterként a pozsonyi céhbe kebelezte. 1809 március 4-én Pesten polgárjogot nyert. Római katolikus. Négy és félévig inasa volt a pesti származású Philipp Mátvás. Az elhunyt mester üzemét a pozsonyi céh jóváhagyásával Erzsébet nevű özvegye tovább vitte ; 1836 március 19-én is még élő és működő céhtagnak nevezik özvegyét.

22. KIRNÁST JÓZSEF. 1806.

1806 június 26-án a pozsonyi öntőcéh a Budán született Kirnást Józsefet mesterré felvette, miután igazolták, hogy előzőleg már a budai polgárjogot is elnyerte. Ezt Friedrich János Mihály mint a legidősebb mester, valamint Róth József, Glockner János Kristóf és Zimmermann Gottlieb pozsonyi öntők irásban is tanúsították. Kirnást József fiatalon hunyt el, műhelyét azonban Teréz nevű özvegye tovább vezette.

23. FLOTH FERENC. 1808—1846.

A csehnémet Schönfeldben született mester 1808 elején már Budán működött. 1808 február 1-én a pozsonyi öntőcéhbe bekebelezték, miután igazolta, hogy a budai polgárjog elnyerése iránt beadott kérését teljesítették. A Vízivárosban lakott, a 701. szám alatt. 1834 szeptember 4-e előtti időkből nála tanulta ki mesterségét Floth János. 1839 végén elrendelik, hogy Philipp Mátvás az ő műhelyében készítse el remekét. 1843 augusztus 15-én az alcéhmesteri tisztségre választják, melytől 1846 április 5-én válik meg.

24. WILCKE GOTTLIEB. 1814—1849.

Az Anhalt-hercegségi Zerbst-ben született mester 1814 február 8-án lesz tagja a pozsonyi öntőcéhnek. Egy özvegy mesternével lépett

házasságra. 1827 júniusától 1832-ig nála tanult öt évig a budai születésű Kammerer Mátyás és egy évig a hasonlóan budai származású Kirnatz József. 1829 májusától 1835-ig — öt éven át — pedig Bonkratz Lajos. Ez a Pongrác Lajos ugyancsak budai fiú volt. 1835 szeptember 4-én Kirnatz Istvánt veszi fel; 1838 szeptember 4-én felszabadítja őt. Mint mester fiával csak 7 forint 30 krajcárt fizetettnek vele. 1834 augusztus 3-án a pestbudai együttes öntőcéh két évre alcéhmesternek választja. 1837—1839-, 1843- és 1846-ban főcéhmester. A Vizivárosban lakott, a 45. számú házban. 1849 december 23-án hűnyt el hatvanhárom éves korában. A virányosi dűlőben lévő vizivárosi temetőben 1937 végéig közös sírban nyugodott Pepich Márton miskolci öntőmesterrel. Sírköve, akkor már kiemelve, az út mellett feküdt. A sírkő hátlapjára vésett »Pepich Márton és vője Wilcke Gottlieb emlékére Nyugogyanak (sic) az Úrban« feliratból értesülünk, hogy Wilcke felesége a miskolci Pepich-leány volt.

Művei közül három darab a Székesfővárosi Történeti Múzeumban található: 1. *Tányér*. Átmérője 28 centiméter. Kerek. Peremén vésve »Michael Schön und Paul Casper beyde Alt Gesellen — 1835«. Bemélyedő közepén császári koronás kétfejű sas; karmaiban kardot tart. Mellén ovális idomban csizma és két talp. Fenekén három-jegyves jelölés: Kör-idomú mezőben római X-esszámmal jelzett rózsza *OFNER ZIN *GOTTLIEB WILCKE finomsági és név-felírással, mellette téglaidomú mezőben PROBZINN kvalitásbélyeg. A harmadik bélyegben csipkés peremű ovális mezőben G-W monogram látható. 2. *Kanna*. Magassága 20,5, fenékatmérése 13 centiméter. Kupa idomú. Hengeres testtel, csőrös nagy kiöntővel és kérdőjel idomú tagozott füllel. Fedél nélkül. (Ez eredetileg sem volt.) 1814-es évszámú jeggyel. 3. *Tányér*. Kerek. Egyszerű; szegett peremmel és bemélyedő középpel. Átmérője 28 centiméter. 1814-es jeggyel bélyegezve. A tányér hátán, a peremen T. K. 1869-es monogram és évszám van bevésve. Az 1814-es jegy bizonyossága szerint — késői évszáma ellenére is — ez a mű még az idősebb, nem pedig az 1856-ban mesterré lett Wilcke Gottlieb készítménye.

25. SCHELLER VILMOS. 1816—1836.

A mannheimi születésű mesternek 1816 augusztus 9-én ad mesterjogot a pesti tanács; tanuló és vándor éveit teljes egészében kitöltötte, és személye ellen sem tettek kifogást az öntők. 1817 november 23-án a pozsonyi önművesek testülete a céhbe való bekebelezését és felvételét elismerte. 1836 szeptember 5-én hátrahagyott feleségét említik. Az özvegy mesternek műhelye még 1837-ben is megvolt.

26. BROTZKY JÁNOS. 1826—1846.

1826 szeptember 6-án Friedrich Gottlieb főcéhmester, Lederer József másodelőjáró és Zimmermann János Gottlieb — mint a pozsonyi öntőcéh tagjai — igazolják, hogy a pesti tanács végzése és elismerése alapján Brotzky János nevét a pozsonyi céh mesterkönyvébe bevezették. 1846-ban még mindig fizeti anyagi kötelezettségeinek részleteit, amiből szűkös pénzügyi viszonyaira lehet következtetni.

27. STADLER LIPÓT. 1827—1846.

Pesten született. 1827 február 29-én a pesti városi tanács kedvező döntése alapján mesterségének gyakorlására jogot nyer; hivatását szorgalmas munkával tanulta és vándoréveit is kitöltötte. Ezen határozat következményeként augusztus 7-én a pestbudai öntők remek készítése nélkül elismerték mesternek. 1833 december 20-án polgárjogot nyert. Római katolikus és nős. 1834 szeptember 4-e előtt nála tanult öt éven át a pesti származású Filip András. 1835 május 4-én Scheller Mártont veszi fel inasnak, aki 1838 május 4-éig tanult nála. Ekkor felszabadult és mint mester fia, a kedvezményes (7 forint 30 krajcár) taxát fizeti. 1837-ben, valamint 1843 első felében alcéhmester. 1843 augusztus 15-én főcéhmesterré választják. 1846 április 5-én megválnak e tisztétől.

28. BAUER HENRIK. 1829.

1829 június 26-án halt meg 32 éves korában. Ívelt kereszttel ellátott vörösmárvány sírkövét a virányosi dűlőben fekvő — a Kútvölgyi- és a Budakeszi-út által határolt — vizivárosi temetőből (a XV. számú sírtábla 6. sorának 22-ik sírjáról) 1937 végén kiemelték, és az akkor az út mellett feküdt.

29. VOGEL JÁNOS JAKAB. 1830—1845.

Eredeti foglalkozása a szappanosmesterség, de hosszú éveken át a pesti önművességbe is belekontárkodott.

A Zürich melletti Tiguro-ban született. 1830-ban vándorkönyvet nyert. Magyarország néhány helyén, majd Budán és Pesten gyertyaöntéshez alkalmas önformákat készített. 1832-ben Pestre visszatérve ismét gyártani kezdte önformáit. 1832 november 6-án helytartótanácsi engedélyt kapott azok előállítására, de működését a pestbudai öntők tiltakozására és felségfolyamodványa következtében be kellett szüntetnie és a szappanos mesterséghez kényszerült visszatérni. 1845-ben újra öntői munkálatokat végzett, de koholmányoknak és hazugságnak minősítették állításait, és így a helytartótanács is eltiltotta az öntői tevékenységtől.

30. STADLER JÓZSEF. 1832.

Pesti születésű. Római katolikus. Nős. 1832 augusztus 8-án polgárjogot nyer Pesten. Valószínű, hogy az 1804-ben Pesten feltűnt Stadler József fia vagy rokona.

Művei: 1. *Kupa* a Tolna vármegyében levő nagyszékelyi református egyház birtokában. Magassága 40,5, talpátmérése 18 centiméter. Tagozott kerek talpperemmel, felfelé keskenyedő hengeres testtel, csőrös kiöntővel, díszváza idomú billentővel és kérdőjeles füllel. Testén elől négy soros vésett feliratban: »Heinrich Rohrbach und seine Ehefrau Elisa Hildebrandin der Gr: Szekler Ref: D. Kirche verehrt im Jahre 1832«. 2. *Úrasztali csapos boroshancsó* a nagyszékelyi reformátusok birtokában. Magassága 46, fenékatmérése 19 centiméter. Felfelé keskenyedő hengeres testén elől háromszögű tagozaton csap, két oldalán gyűrűs karima, tagozott boltozatos fedelén váza idomú billentő. Testén elől hatsoros vésett felirat: »Georg Neidert und seine Ehefrau Christina Ungerin der Gr: Szekler Ref: D. Kirche verehrt im Jahre 1832. in Daniels Keck pfarr Jahren«. 3. *Kupa* a jászkeséri református egyház birtokában. Magassága (gombbal együtt) 44, talp-

átmérője 22·5 centiméter. Tagozott kerek talpperemmel, felfelé keskenyedő hengeres testtel, csőrös kiöntővel, kérdőjel idomú füllel és vázás billentővel. Fedelén vésett felirattal: »A' Jász Kis-Éri Ref: Eklésia Készítette 1838«. 4. *Kupa* ugyancsak a jászkiséri református templomban. Az előzővel formában, méretben, díszítésben, vésett feliratában és hitelesítő jegyeiben is teljesen egyezik. 5. *Kupa* a jászkiséri református egyházban. A 3. és 4. szám alatt leírt művekkel (vésett feliratában is) teljesen egyező, illetőleg rokon. Magassága 39, talpátmérője 17·2 centiméter. 6. *Tányér* a Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeumban. Átmérője 29·5 centiméter. Egyszerű, kerek, szegett peremmel. 7—8. *Két tányér* a Székesfővárosi Múzeumban. Átmérőjük 21 centiméter. Egyszerű, síma, kerek művek, szegett peremmel.

Mint hogy az 1804-ben Pesten dolgozni kezdő Stadler József özvegyét 1836-ban is még működő céhtagnak említik, további kutatások folytán lehet majd csak megállapítani, hogy az itt 1—8. számok alatt felsorolt Stadler-művek a két rokon nevű mester közül tényleg az 1832-ben polgárjogot nyert fiatalabb Stadler készítményeinek tekinthetők-e mind.

31. EICHL JÓZSEF. 1832—1863.

Eichel, sőt gyakran Euchelnak is nevezik. Prágai születésű. 1832 június 16-án kérését a pesti városi tanács kedvezően intézi el. Ennek birtokában augusztus 18-án megjelenik a pestbudai öntők testülete előtt, felmutatja sikerült remekét és kebelbeli mesterré lesz. 1843 december 22-én polgárjogot nyer; ekkor feljegyzik róla, hogy római katolikus, nős. 1851 június 23-án főcéhmesterré választják. E tisztséget 1854-ben is viseli, sőt 1857 február 15-én is mint főcéhmester szegődötteti 18 éves, Pesten született István nevű fiát, aki előzőleg egy évig már Fausernél szolgálatban állott. 1862 február 19-én újra főcéhmester. 1863 február 8-án István fia felszabadul.

32. FLOTH FERENC. 1832—1857.

Budán született. 1832 július 13-án a pesti városi tanács feljogosítja az önművesség gyakorlására. 1833 október 18-án a 27 éves mester a remekét bemutatja, mire a céh társnak nyilváníja. 25 forint illetéket fizetett. 1857-ben elhunyt. Örökét és műhelyét János fia vette át.

33. FAUSER JÁNOS. 1832—1836.

1832 április 30-án a pesti városi tanácstól mesterjogot nyert, mert a megkívánt feltételeknek megfelelt és vándoréveit is kitöltötte. Augusztus 11-én megjelent a pestbudai öntők testülete előtt, felmutatta remekét s mestertársá lett. 1833 december 20-án pesti polgárjogot nyert. Ekkor megemlítik, hogy római katolikus, nőtlen. 1834 augusztus 3-án az 1836 augusztus 3-áig terjedő időre főcéhmesterré választják.

34. RAICHARDT ISTVÁN. 1833—1862.

Ráckevén született. 1833 szeptember 9-én kérelmét a pesti városi tanács kezezően intézte el, miután mesterségének kitanulását igazolta, vándorlásait is befejezte és morális karaktere ellen sem volt kifogás. Ezen döntés alapján a szeptember 11-én tartott céhgyűlésen már megjelent. A december 6-i céhösszejövételen mesterremekként egy mosdótalat mutat be a hozzátartozó kannával együtt és egy sőtartót, melyet el is fogadnak. Egyúttal mestertársá is nyilváníják. 1833 december 20-án

pesti polgárjogot nyer. Ekkor 26 éves, római katolikus, nős. 1835 január 27-én a budai városi tanács elutasítja azt a folyamodást, melyben Raichardt István orvosolni kéri azt a sérelmet, melyet neki a társai közül négy mestertársának az élbe helyezése okozott. A városi tanács ezt a határozatát az 1834 december 10-i iratokkal együtt kifogástételre kiadja. 1846 április 5-én alcéhmesterré választják. E tisztségét 1850-ben is viseli. 1862 február 19-én még említik.

Művei: 1. *Kenyérosztótányér* a szentmártonkátai református egyház birtokában. Átmérője 21·7 centiméter. Egyszerű, kerekidomú. 2. *Tányér* a Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeumban. 22·5 centiméter átmérőjű. Kerek; szegett peremmel. Mindkét műve 1833-as jeggyel van bélyegezve.

35. STADLER FERENC. 1836.

Pesten született. Miután tanuló- és vándoréveit kitöltötte, 1836 szeptember 5-én — 24 éves korában — feladja részére a remekét. November 6-án bemutatott munkáit jónak találják és így a mesterek sorába iktatják. 1837 szeptember 10-én az özvegy mesternék (sic) között szerepel »Frantz Stadler.«

36. PECKLE JÓZSEF. 1836—1845.

Újvidéken született mint az ugyanott működő Peckle Kristóf öntőmester fia. 1836 október elsején kérésére a pestbudai önműves együttes céh Újvidéken dolgozó vidéki mesternek felveszi, azzal az utasítással, hogy a helyi hatóságokkal rendezze ügyeit és a péterváradai egyesült céhnél vétesse és szabadíttassa fel magát. Céh-illetményeit még 1845-ben is megküldte a pestbudai önműves céhnek.

37. WINCKLER ANTAL EDE. 1837—1838.

1837 november 13-án Kassáról levelet ír Wilcke budai önművesnek, mint főcéhmesternek. Azt a szándékát fejezi ki, hogy az Isten segítségével befejezett vándorlása után szülővárosának polgára szeretne lenni és az öntőmesterséget szeretné űzni. Ezen kérelme alapján 1838 január 10-én a pestbudai együttes öntőcéh azzal iktatja vidéki mestereinek sorába, hogy Kassa város polgárai közé vétesse fel magát s az ottani egyesült céhnél fogadtassa és egyúttal szabadíttassa fel magát. 1838 augusztus 10-én ismét levelet írt Wilckének Kassáról, a céhbeállítás illetékeinek rendezése ügyében.

38. REICHARDT IGNÁC. 1838—1862.

Ráckevén született. 1838 május 15-én a 28 éves mester remekét a céh elfogadja és őt mesterré nyilváníja. 1846 augusztus 10-én pesti polgárjogot nyer. Ekkor már nős; római katolikus. 1851 június 23-án alcéhmesternek választják. 1854-ben is viseli a tisztséget. 1862 február 19-én még említik.

39. FAUSER EDE JÓZSEF. 1839—1856.

Fauser János önműves és Gräz Erzsébet gyermeke. 1815 december 30-án született Budán. 1839 június 9-én megszabják és kijelölik a remekét. November elsején már inast is szegődött: öt évi tanulásra felveszi a budai születésű Kohl Antalt. 1846 elején Budáról Pestre költözött. A céh január 25-i ülésén úgy dönt, hogy a pesti városi tanács január 17-én kiadott áttelpezési engedélyét tudomásul véve, újabb remek készítésére nem

kötelezi, mert ilyet már akkor bemutatott, midőn budai mesterré lett. Ugyanezen év szeptember 24-én öt évre felveszi a Perkátnán született Keresze Jánost. 1846 december 13-án alcéhmesterként szerepel, ami ellentmond annak az adatnak, mely szerint háromnegyed évvel előbb főcéhmesternek választották. Viszont 1847-ben is főcéhmester. 1850 február 2-án Keresze Jánost felszabadítja. Ugyanabban az évben a Tótmegyerből való, 13 éves Paulick Ferencet is inaskodásra fogja. 1856 február 8-án még említik.

Műhelye a Vizivárosban volt, az 55. szám alatt. A pestbudai egyesült önművescéh 1850 január 1-én Pesten kelt azon szabadító levele, melyet Kirnást József és Reichardt István írtak alá, a Székesfővárosi Történeti Múzeumban van. Ez az okmány azt igazolja, hogy Fauser Ede pesti mesternél a baracska születésű Wadas János négy évi tanulás után felszabadult és legénnyé tétetett. A felszabadult inas 1831 március 31-én született; apja Wadas István, anyja Albert Zsuzsánna.

40. PHILIPP MÁTYÁS. 1839—1855.

Mayer Mihály céhbiztos és Wilcke Gottlieb főcéhmester 1839 december 22-én Budán kiállított iratából értesülünk, hogy a letelepedni szándékozó mester remeke a minta után készítenő rézformán kívül egy olyan mosdótál, melyet saját elgondolása után kell elkészítenie. Egyúttal megszabják azt is, hogy művét Flott Ferencnél kell elkészítenie. 1840 március 1-én a céh felveszi. 1841 végén arról értesülünk, hogy az Országút 223. szám alatt dolgozik. 1850-ben felszabadítja Wilcke Gottlieb önműves mestertársának hasonnevű fiát és a Miskolcra származó Kmetony Imrét. 1855 december másodikán felszabadítja 17 éves fiát, akit szintén Philipp Mátyásnak hívnak.

41. KIRNÁST JÓZSEF. 1844.

1844 január 14-én jónak talált remeke alapján felvették. 25 forint illetéket fizetett. 1850-ben főcéhmester. 1851-ben is céhelöljáró. 1863 február 8-án alcéhmesternek választják.

42. SCHELLER MÁRTON. 1846—1856.

1837 június 29-én Láng Mihály pesti evangélikus prédikátor igazolja, hogy Scheller Márton önöntőinas a nyilvános istentiszteleteket rendszeresen látogatta. 1846 május 24-én a Pesten tartott céhülésen mesternek felvették. Egy, tíz évvel később kelt, 1856 február 8-i feljegyzés pedig azt örökítette meg, hogy a pesti születésű Scheller Mártonnak ovális mosdótálat adtak fel remekül s egyúttal elrendelték, hogy azt Stadler Ferencnél készítse el.

43. PEPICH MÁRTON. 1849.

Az 1849 január 20-án, nyolcvanhárom éves korában elhunyt Pepich Márton miskolci polgári önöntő vörösmárvány síremléke a Virányosdűlőben fekvő budai vizivárosi temetőben volt 1937 végéig, a XV. számú sírtábla 8. sorának 6. számú sírján. Ugyanezen sírban nyugodott Wilcke Gottlieb is, aki a veje volt.

44. INUGY JÓZSEF. 1855.

Az 1836 szeptember 16-án Esztergomban kelt eredeti okmány alapján a szardíniai királyság palanzai tartományában levő Casaleban született Inugy József, római katolikus önöntőmestert — 52 éves korában — 1855

december 2-án a pestbudai együttes önöntőcéh Esztergomban működő vidéki mesternek felveszi. Az újonnan beiktatott mester ugyanekkor szegődötti és nyomban szabaddá teszi fiait, akik nála az önművesseget tanulták. Mindkettő még Casale (»Kosalek«)-ban született. Az idősebb a 23 éves János, a fiatalabb pedig a 18 éves József.

45. BRAUN JÁNOS. 1856.

Az 1855 december 14-én Győrben kiállított igazolvány alapján a pestbudai önművesek testülete 1856 szeptember 9-én az 56 éves mestert győri vidéki mesternek felveszi. Ugyanekkor felszabadítják József nevű fiát, mert mesteriségét már kitanulta és megkövetelt bizonyítványát bemutatta. Fia Győrben született s 1853 szeptember 9-én vétetett felapjához.

46. WILCKE GOTTLIEB. 1856—1863.

Wilcke Gottlieb budai önműves fia. 1850-ben szabadult fel Philipp Mátyás mesternél. 1856 szeptember 21-én a 25 éves, evangélikus, budai születésű és nőtlen mestert a budai városi tanács szeptember 15-én kelt végzésével remek nélkül vették fel mesternek. 1863 február 2-án főcéhmesterré választották.

47. FLOTH JÁNOS. 1857—1858.

Budán született. Előrehaladott korára és gyenge szemére való tekintettel a helytartótanács 1857 június hó 4-én úgy rendelkezik, hogy a mesterremek készítése alól mentesítsék. Szegénysége miatt a szegényház részére fizetendő összeget is elengedik neki. Minthogy hetven évnél idősebb anyja van, és testvérétől még két árva gyerek is reá szakadt, a céhbeállási és a beiktatási illeték alól is felmentik. Az 1857 december 30-i pesti városi tanácsülés a rövid idővel ezelőtt elhunyt apja mesterjogát neki megadja. 1858 január 12-én ilyképpen a 43 éves mestert remek készítése és illeték fizetése nélkül mestertárrsá fogadják.

Mihalik Sándor

FORRÁSOK.

- A budai és a pesti önöntőcéh szabadalomlevele. (I. Ferenc. Bécs, 1833. december 19.)
- A pestbudai együttes önöntőcéh mesterkönyve. 1834—1863.
- A pestbudai önöntőcéh jegyzőkönyve. 1834—1851.
- Inas- és legénkönyv. 1834—1863.
- Pénztári elszámolókönyv. 1833—1846.
- A pestbudai önöntőcéh iratai.
- Buda város tanácsülési jegyzőkönyvei. 1696—1846.
- Pest város tanácsülési jegyzőkönyvei. 1697-től.
- A budai és a pesti polgárok könyve. 16.. — 1789-ig, ill. 1687—1848-ig.
- A pestbudai szabadalomlevél az Országos, a többi okmány a Budapest Székesfővárosi Levéltár őrzetében.

JEGYZETEK.

¹⁾ Ulrich Huber—Gustav Oertel: Siebenbürgisch-sächsisches und anderes Zinn. (Die Altzinnsammlung von Richard Huber). Reichenberg 1936. 67. l. — Dr. Bielz Gyula, a nagyszebeni Brukenenthal Múzeum igazgatója szíves közlése szerint Fauser Mátyás nagyszebeni szerepeltetése Huber tévedésén alapszik. Bielz Gyula kutatásai szerint ugyanis Fauser Mátyás és Fauser János öntöntök nem működtek Nagyszebenben.

²⁾ Mindkettő az Országos Levéltár őrzetében van.

³⁾ Gróf Pongrácz Jenő úr szíves ígérete alapján remélhetjük, hogy gyulavári vadaskastélyában levő öngyűjteménye vizsgálat alá kerül, s így a pestbudai önművesség számos értékes emlékével lehet majd gazdagítani a budai és pesti XVIII. századi emlékek idáig ismert szegényes sorozatát.

⁴⁾ A középkori budai önművek jegyeit először Ervin Hintze közölte a »Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken« című műve VII. kötetének (Süddeutsche Zinngiesser, Teil III., Leipzig 1931.) 424. lapján.

⁵⁾ Az általunk budainak vélt három középkori ötvöstárgy jegyeit Kőszeghy Elemérnek a »Magyarországi ötvösjegyek«-et közreadó munkájában (Budapest 1936) a 370. lap 2157. és a 371. lap 2159. és 2160. száma alatt láthatjuk. Kőszeghy egyelőre ismeretlen provenienciájú jegyeknek tartja őket, az Esterházy hercegek serlegét pedig Zápolya István egyik ötvösétől származtatja. Oskar Schürer—Erich Wiese: Deutsche Kunst in der Zips (Brünn—Wien—Leipzig 1938) c. munka, a 242. lapon a 437. szám alatt, hasonlóan Kőszeghy álláspontját közli. Kívánatos, hogy a fontos probléma tisztázása céljából Kőszeghy Elemér az Esterházy-féle krizoprász serleggel kapcsolatban végzett munkálata eredményeit hamarosan tegye ismertté.

⁶⁾ Danninger József: Pozsony szabad királyi város 1526/27. évi számadáskönyve művelődéstörténeti szempontból. Budapest 1907. 147. l.

⁷⁾ A további kutatások megkönnyítése céljából felsoroljuk azokat a pesti eredetű önműveket is, melyeken a készítő mester monogramja már felismerhetővé vált:

1. Kenyérosztótányér az ócsai református egyház birtokában. Átmérője 27,5 centiméter. Kerek idomú, egyszerű, sima. Peremén vésett körirat:

EZ: T A L MELJ ET. A: NEMEDI CSILLUS: MIHAJ AZ: ÓLCSAI Sz: R
ECCLESIA: CSINALTATOT ANNO 1725.

2. Kupa a fülöpszállási reformátusok tulajdonában. Magassága 32,7 centiméter. Hengeres teste három, gömbös, szárnyas-angyalfejes lábbon áll. Testén elől vésett leveles koszorúban tizenegysoros vésett felirat:

AZ NES KUN FÜLÖP SZAL LASI R Ecclesia CSinaltatta T: KECSKE METI DANIEL Ur Preaedi Kátorságá ban, és Nagy Gergely Ur BI-ROSÁ (sic) bann 1732.

Testén négy vésett és poncolt hevederes disz. Széles, nagy kiöntőcsőrrrel és tagolt billentővel. Fedelén orsós gomb.

3. Kupa a kunszentmiklós-pusztakerekegyházi református templomban. Magassága 29,8 centiméter. Hengeres testtel és három, gömbös, szárnyas-angyalfejes lábbal. Fedélgombja hiányzik. Levéldíszes billentője csigásvégződésű. Tagozott kiöntőcsőrnél vésett felirat:

N. KUNST. MIKLOSI R

ECCLESIAE

1737

⁸⁾ Köszönettel tartozunk dr. Bánrévy György úrnak, aki ezen adat szíves közlésén kívül munkánk egész ideje alatt hasznos és támogató jó tanácsokat adott s a Székesfehérvári Levéltárban való kutatásunkat nagyban elősegítette.

Szükségesnek látjuk felemlíteni még annak a két keresztlevélnek az adatait is, melyek a pestbudai önművescéh iratai között maradtak reánk: 1. 1799. december 16-án született az az Andreas, akinek az anyja Zeller Agnes, apja Sümphorianus volt. 2. 1782. november 16-án Soroksáron született Hampi Pál fia, Károly.

A vándorlásokra érdekes fényt vetnek azok a feljegyzések, amelyek a pestbudai önműveseknél megforduló legények érkezéseit örökítették meg: 1834. augusztus 11-én Lansból Meisz Ferenc. Ugyanaznap Jiranzki (Jirantzky) János Sopronból. Augusztus 25-én Wernigerodéből Brand Frigyes. Augusztus végén Scolari Károly Kaadanból. December 27-én Drexler Ferenc Prágából. 1835. február 7-én Csastek Ferenc Niemschitschből. Február 23-án Moravek Miklós újból. Március 14-én Gerl József Bécsből. Március 24-én Hirotna (Hirshdae) Adolf Znaimból. Május 17-én Müller Henrik Gera-ból és Friedrick Pál Celle-ből. Május 20-án ismét Csastek Miklós. Előzőleg — május 10-én — pedig Csastek Ferenc Bécsből. Június 10-én Floth Márton Schönfeldből. Július 21-én Steeg János Schneebergből. Június 10-én Mordiny Ignác Besztercebányáról; szeptember 21-én Winke János Vinschotin-ból. Október 24-én Bank Mór (Plank) Landsbergből. Október 26-án Vinckler Antal Kassáról. 1836. január 2-án Hencke György Rotenburgból. Március 7-én Bernhardt Mór Drezdából. Április 6-án Bring Frigyes Bajorországból. Április 13-án harmadszor Moravek Miklós. Április 27-én Pietryck Márton Varsóból. Május 7-én Lányi Ferenc és a budai Kammerer Mátyás. Május 10-én ismét Drexler Ferenc. Május 14-én Weis Fidé és május 16-án Vinckler Antal.

A magyarországi önművesség történetének szempontjából szemmel kell tartani ezeket a vándorlókat, mert nagyrésztük véglegesen letelepedhetett magyar földön. A kassai Winkler Antal, aki 1835-ben és 1836-ban is vándorolt Budán, 1837-ben a pestbudai együttes öntöntőcéhbe bekelezetett be vidéki mesterként.

József nádor és Pavlovna Alexandra bevonulása és ünneplése
Pest-Budán 1800-ban.

— Haydn és Beethoven hangversenye Budán. —

Új korszak kezdődött Magyarország közéletének minden ágában s Pest és Buda fejlődésében 1796-ban, amikor a rendek közfelkiáltással és nagy lelkesedéssel nádorrá választották *József Antal János* főherceget, II. *Lipót* császár és király hetedik fiát. Az új nádor mindössze húszesztendő volt ekkor, de már tizenkilenc éves korában jutott kezébe Magyarországon a főhatalom, mert bátyja, *Sándor Lipót* főherceg halála után mint helytartó vette át a kormányzást.

Az ifjú főherceg nagy lelkesedéssel és becsvágygal kezdte meg hatalmának gyakorlását, mert teljesen tisztában volt magasrendű hivatásának kötelmeivel. Nagyon megkönnyítette nemes törekvését az a nagy bizalom, amellyel a magyar nemzet mindjárt kezdetben megajándékozta, és kedvezően hatott rá a magyar urak magatartása is, akik a személye iránti tiszteletet össze tudták egyeztetni férfiúi és nemzeti önértetükkel. És József jól tudta, hogy az egész magyar nép ilyen jellemű. Éppen úgy tapasztalhatta és élvezhette azt is, hogy ő a legkedveltebb, legnépszerűbb ember az országban.

De egy fiatal embert nem elégíthet ki milliók szeretete. A milliókon kívül egy ember is kell még: valaki, aki legközelebb van a szívéhez és életének mindenben osztályosa. És szétnézett Európában feleség után. Nem is kellett sokáig keresnie. Rövid családi és diplomáciai tanácskozás után megkérte I. *Pál* cár leányának, a tizenhat éves *Pavlovna Alexandrának* a kezét. A megállapodás befejezése után nyilvánosságra hozták az eljegyzést, amely egész Európában nagy feltűnést keltett, ami teljesen érthető.

De Magyarországon nem csupán feltűnést, hanem igen nagy lelkesedést is idézett elő. A magyar nemzet most már bizonyos családiasan meleg szeretetet érzett az ifjú nádor iránt, amelyhez mindenesetre az is hozzájárult, hogy a menyasszony mindössze tizenhat éves; — és hogy orosz — az némi titokzatos varázst terjesztett körülötte. Oroszország akkor sokkal messzebb volt még Magyarországtól, mint ma.

A magyar lelkesedés irodalmi formában is megnyilvánult, ami egészen szokatlan jelenség volt ilyen, voltaképpen mégis családi ügyben. Az első ilyen füzetnek, amely a görög mitológia keretébe helyezte hódoló tartalmát, ez volt a címe:

Akkori

GONDOLATOK

midőn

a' Fels. Királyi Hertzeg, Ma-
gyar Ország Nádor — Ispánnya

JÓZSEF

a' felséges Orosz Császár leányát

ALEXANDRA

PAULOVNÁT

el-jegyezte.

1799.

Szerzette

MÁTYÁSI JÓZSEF

Pesten.

A fenséges pár esküvőjét Gacsinában tartották 1799-ben, október 31-én. A nagyhercegnő megtartotta vallását, a Habsburg-család részéről nem is kívánták áttérését. A téli hónapok egy részét Bécsben töltötték a boldog fiatalok, csak január második felében gondoltak arra, hogy Budára jöjjenek. A bécsi társaság szokatlan, de hamar megszokható vidám környezete nagyon tetszett az északi leánynak, de néhány hónap alatt betelt vele, és felébredt érdeklődése új hazájának népe és a saját új otthona iránt.

De mielőtt elhagyta Bécset, egy fontos ügyet kellett elintéznie: elhatározta, hogy március 8-án, férje születésnapjának előestéjén előadatja a királyi palotában *Haydn* legújabb művét, a *Teremtés*-oratóriumot és ezt elintézi az ősz mesterrel. S hogy az öröm teljes legyen, maga a szerző fogja vezényelni művét. Tudta, hogy férje nagy zenebarát és gyermekkorra óta nagy tisztelője *Haydn* művészetének. Amikor ezt a kedves ügyet elintézte, csak akkor készülődött férjével a budai útra.

BÉCS—BUDA: NÉGY NAP.

A »Bécsi Magyar Kurir« 1800. évi január 21-i száma ezt a hírt közölte a nádor és felesége utazásáról:

»A' Palatinus ö Királyi Fő Hertzegsége ma dél előtti tizenegyedfél órakor indult útra kedves élete párjával, és egész Udvarával egygyütt, friss jó egészségben, Magyar Országra, Buda városába.«

Az utazás azonban leküzdhetetlen akadályokba ütközött. A sáros magyarországi utak a fagy miatt járhatatlanná váltak hintóknak, s az előkelő expedíciónak vissza kellett fordulnia. Erről így számolt be a »Magyar Kurir«:

39. Fedeles önkupa 1541-es cszánmmal. Budai munka.
A Magyar Történelmi Múzeumban.

40. A fülöpszállási református egyház fedeles önkupája.
Pesti munka 1732-ből.

41. A kunszentmiklós-pusztakerekegyházi református egyház
fedeles önkupája. Pesti munka 1737-ből.

42. A gárdonyi református egyház fedeles önkupája.
Fauser Mátyás budai öntőműves munkája 1783-ból.

43. A lovasberényi református egyház fedeles önkupája 1793-ból.
Fauser Mátyás budai öntőtő műve.

44. A lovasberényi református templom Verecs önkupája 1793-ból.
Fauser Mátyás budai öntőtő műve.

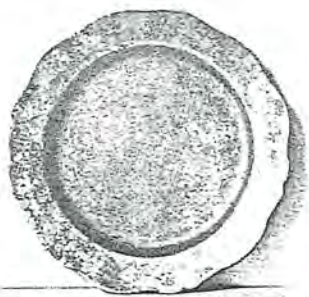

45. A nagyszéki református egyház
fedeles önkupája.
Stadler József pesti öntőtő műve 1832-ből.

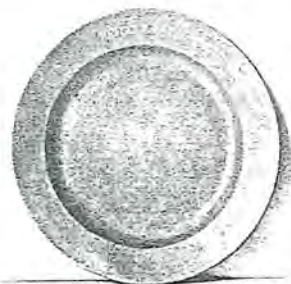

46. Űrsztali csapos boroskaneső
a nagyszéki református templomban.
Stadler József pesti öntőtő műve 1832-ből.

47. A ramocsaházi reformátusok úrasztali tányérja. Fauser Mátyás budai önműves munkája 1789-es jeggyel.

48. A kékesi református egyház kenyérsztó'tányérja 1792-ből. Fauser Mátyás oudai öntő műve.

49. A jászkiséri református egyház úrasztali boroskupája. Stadler József pesti öntő műve 1838-ból.

51. Trefás öntányér. Jegy nélküli. Véssett dísz és felírta Pesten készült, 1830 körül.

50. Trefás cefiralt öntányér. Karlsruhott mű; véssett dísz Pest, 1830 körül.

52. Röder Miklós pesti önműves bélyege az 1698-ban készült ócsai kenyérszótányérról.

53. Röder Miklós pesti öntő jecye a ceglédi református egyház 1712-ben készült tányérjáról.

56. Pesti önműves bélyeg az ócsai reformátusok 1725-ben készült kenyérszótányérjáról.

57. A kunszentmiklós-pusztakerekegyházi reformátusok kupájának pesti önjecye 1737-ből.

54. Ederth Tamás pesti önműves jecye 1741-ből a rákoscsabai kenyérszótányérról.

55. B. H. monogrammos pesti öntő jecye a gyömrői reformátusok 1730-ban készült kenyérszótányérjáról.

58. Fauser Mátyas budai önműves bélyege 1789-es évjelöléssel a kékcsireformátus egyház tányérjáról.

59. Fauser Mátyas budai öntő bélyege 1789-es évszámmal a ramocsabázi reformátusok tányérjáról.